

UDK 630 (497.5 Vojna krajina) "1781/1871" (091)

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 10. veljače 2006.

Prihvaćeno za tisak: 29. lipnja 2006.

Šumarski odnosi u Banovini - važan segment razvoja šumarstva Vojne krajine (1787.-1871.)

Ivica Golec

Hrvatski institut za povijest

Opatička 10

Zagreb

Republika Hrvatska

U radu su analizirani šumarski odnosi u Banskoj krajini od donošenja Šumskog reda 1787. god. do početka primjene austrijskog Zakona o šumama, koji se u Hrvatsko-slavonskoj vojnoj krajini počinje primjenjivati od 1860. godine. Djelomice su analizirani gospodarsko-šumarski odnosi u drugim djelovima Vojne krajine, a putem usporednih pokazatelja autor pruža bolji uvid u osnovne smjernice i dosege razvoja šumarstva u Banskoj krajini. Posebnu pozornost autor pridaje zakonskom propisu iz 1787. godine koji je vrhovnim vojnim vlastima u Beču bio i ostao polazišna osnova u daljnjem donošenju šumarskih propisa na području Vojne krajine sve do segregacije krajiških šuma nakon 1871. godine. Podjedno autor prikazuje odnose krajišnika prema uspostavljenoj i nametnutoj zakonskoj regulativi u korištenju krajiških šuma te ih analizira u kontekstu međuovisnosti krajiških servituta, nadležnosti šumarskog osoblja i vojnih vlasti. Sva poglavlja rada sadrže korisne kvantitativne i kvalitativne pokazatelje o cjelokupnim površinama krajiških šuma, o nazivima šumskih predjela i o načinu njihova korištenja u Banskoj krajini, ali i u ostalim dijelovima Vojne krajine. Rad je ponajviše pisan na temelju objavljenih i neobjavljenih izvora, arhivsko-gradiva pohranjenog u stranim i domaćim arhivima, relevantne literature, a djelomice i tiska.

Ključne riječi: Hrvatsko-slavonska vojna krajina, Banska krajina, krajiško gospodarstvo, šumarstvo, krajišnici, šumarska uprava, šumarski propisi, iskorištavanje šuma

Uvod

Povijesna povezanost ljudskog društva sa šumom u svim njegovim dosadašnjim fazama razvoja proizlazi iz mnogobrojnih koristi koje je šuma pružala čovjeku kao pojedincu, a podjednako i širim društvenim skupinama. U toj povezanosti čovjeka i šume tijekom vremena oblikuju se raznorodne pojavnosti, a prema njihovom povijesnom redoslijedu, nedvojbeno na prvom su mjestu one utilizacijske. Drvo kao materija i njegovo korisno upotrebljavanje došlo je vrlo rano u središte čovjekove pozornosti u njegovim odnosima prema šumi. Aspekti povezanosti s vremenom su se širili, a nakon formiranja i diferenciranja vlasništva nad šumama oni poprimaju važna ekonomska obilježja.¹

Povijesni tijekovi šumarstva na današnjim hrvatskim područjima razvijali su se u različitim smjerovima, a svaki od njih obilježavaju određene specifičnosti. Stoga ih možemo posebno pratiti za područje Dalmacije, Istre, Civilne Hrvatske i Vojne krajine. Jedan od najstarijih propisa u kojemu se djelomice uređuju odnosi o zaštiti šuma u našim krajevima izvire iz "Verböczyjeva tripartita" donijetog 1514. godine,² a od 1755. do 1780. godine kraljica Marija Terezija izdala je odredbe kojima se uređuju urbarski odnosi u Virovitičkoj, Požeškoj, Srijemskoj, Zagrebačkoj, Križevačkoj i Varaždinskoj županiji, koji također sadrže važna rješenja za razvoj šumarstva na tim područjima. Međutim, najvažniji propis kojim se uređuju šume u Civilnoj Hrvatskoj jest *Red o šumama*, koji je M. Terezija konačno odobrila i potpisala 22. srpnja 1769., za koji Fran X. Kesterčanek tvrdi da to nije samo prvi hrvatski šumski zakon nego i prva na hrvatskom jeziku "izdana nauka o šumskom gospodarstvu".³

Zbog velikih migracijskih promjena na hrvatskim područjima nastalih neprekinutim osmanlijskim pustošenjima od 15. do 17. stoljeća, tisuće jutara nekada obrađenog zemljišta postalo je stanište raznovrsnim biljnim zajednicama, ponajprije šumama. One su se prirodnim procesom mogle rasploditi i podignuti, a "mir i tišina osigura jim bujan uzrast i tako postane zemljište Krajine s malim iznimkama skoro jedan sklop šumah".⁴ To pusto područje planski je naseljavano ljudstvom zbog vojnih potreba Austrijskog Carstva, a novi naseljenici kao doživotni vojnici u znak vjernosti dobivali su prava služnosti odnosno *servitute*, u koje je uključeno i pravo na besplatno iskorištavanje šuma. U stoljećima "otrgnutom" dijelu hrvatskoga teritorija, Hrvatsko-slavonskoj vojnoj krajini, šumarstvo i šumarski odnosi uređivani su posebnim zakonskim propisima, a među najstarijima su oni donijeti za teritorij Slavonske krajine.⁵ Za taj dio Vojne krajine donijet je i prvi cjelovitiji propis Šum-

¹ Šumarska enciklopedija, 3., Zagreb, 1987., 346.-347.

² István VERBÖCZY, ugarski pravnik, sastavio je zbirku običajnog prava *Tripartitium opus iuris consuetudinarii incltyi regni Hungariae partiumque eidem annexarum*, koja obuhvaća sve pravne grane, a u ugarsko običajno pravo uklapa elemente rimskog i kanonskog prava te slavenskih i germanskih običajnih normi. Hrvatski sabor taj je zakon usvojio 1514. godine, ali unatoč tome što nikada nije u pravnom smislu stupio na snagu, sudovi su ga prihvatili kao priručnik i time posredno uveli u pravni život, pa je tako ostao temeljnim izvorom građanskog prava i u Hrvatskoj.

³ Fran Xaver KESTERČANEK, Prilozi za povijest šuma i šumskoga gospodarstva kod Hrvata, *Šumarski list*, 6. (1882.), 5., 291.-295.

⁴ Milan MAKANEC, Vojnička krajina na razkršću svoje prošlosti i budućnosti, U *Vojnom Sisku* 1871., 61.

⁵ Usp. o tome, Krunoslav TKALAC, Babogredska kompanija, Vinkovci, 1994., 88.-93.

ski red (*Waldordnung*), koji regulira iskorištavanje šuma u Petrovaradinskoj, Brodskoj i Gradiškoj pukovnici, a izdan je 1755. godine.⁶ Šumski red za Karlovački generalat, što ga je Dvorsko ratno vijeće u Beču odobrilo 6. srpnja 1765., drugi je cjeloviti propis kojim se uređuju šumarski odnosi u Vojnoj krajini, i to prema nacrtu šumarnika J. C. Franzonia.⁷

Na području Banske krajine, specifičnom dijelu Hrvatsko-slavonske vojne krajine, šumarski odnosi nisu bili jedinstveno uređeni sve do uvođenja velikih reformi koje su se uz odobrenje cara Josipa II. u Krajini počele provoditi 1783., a pod nazivom Kantonski propis (*Cantons regulativ*) stupile su na snagu 1787. godine. Dotada je to važno pitanje u gospodarskoj povijesti Banske krajine rješavano različito, a šume su iskorištavane neracionalno, ne samo od krajišnika, nego i u manufakturnoj proizvodnji, naročito rudarstvu. U izvješću o poslovanju rudnika Gvozdanski za 1768. godinu ujedno su predložene mjere za bolje iskorištavanje tamošnjih šuma, za potrebe rudnika i topljenje rude, pa se već tada predlaže uvođenje posebnih šumskih propisa ili primjena onih koji su već donijeti u drugim dijelovima Krajine. O tome je raspravljalo Dvorsko ratno vijeće u Beču i izrazilo svoju spremnost da o problemu neracionalnog korištenja banovinskih šuma izvijeste hrvatskog bana Franju Nadaždija, vlasnika Banske krajine u upravnim pitanjima. Ujedno je izražena bojazan za pravilno rješenje toga pitanja, jer je ono u Banovini zbog njezina posebnog statusa, složenije nego u ostalom krajiškom području. Najkvalitetnije banovinske šume bile su izvrnute "vandalskom pustošenju, a od kakvog šumskog gospodarenja pa makar i u najprimitivnijem obliku nije bilo ni spomena".⁸ Velike šumske štete nastajale su i zbog neodgovornog ponašanja pastira koji su obavljali ispašu stoke, posebice prigodom ispaše koza, čiji se broj u Banovini "danomice povećavao, pa je Beč već 1764. provodio odlučne mjere u njihovom smanjenju".⁹ Osim toga, goleme štete u banovinskim šumama nastaju neracionalnom eksploatacijom, koju oko 1774. godine počinje provoditi kapetan Druge banske pukovnije Siegfried Herbert Taufferer,¹⁰ koji

⁶ Osnovna svrha šumskih redova, odnosno pravilnika kojima su se uređivali šumarski odnosi u Vojnoj krajini jest što racionalnije iskorištavanje toga golemog bogatstva kao državnog, a ne kao zajedničkog dobra. Stoga šumski redovi nisu bili samo kruti propisi pravne ili administrativne naravi, nego i stručne instrukcije i priručnici za iskorištavanje, uzgajanje i čuvanje šuma. Zbog toga su oni dragocjen izvor za proučavanje povijesti šumarstva i šumarskih odnosa u Vojnoj krajini.

⁷ Stjepan FRANČIŠKOVIĆ, *Razvoj šumskog gospodarstva u zapadno-hrvatskom visočju od 13. do 19. st.*, Anali za šumarstvo, 7, Zagreb, 1965., 213.-217.

⁸ Ivan KOLAR, Šume i šumarstvo u bivšoj vojnoj Krajini prije i sada, *Šumarski list*, 16. (1892.), 9.-10, 385.

⁹ F. KESTERČANEK, n. dj., *Šumarski list*, 6. (1882.), 6., 298.

¹⁰ Siegfried Herbert barun Taufferer, krajiški časnik (Ljubljana, 24. 12. 1750. - Beč 24. 5. 1796.). Od 1771. službovao je u Prvoj banskoj pukovnici. Od 1773. do 1778. kao časnik Druge banske pukovnije službovao je na području Kostajnice. Zauzimao se za razvoj krajiškoga gospodarstva, unaprijeđenje rječnoga brodarstva, a ponajviše za iskorištavanje tamošnjih šuma. Dozvolom Beča uspostavio je trgovinske veze s najpoznatijim trgovcima Francuske, Španjolske, Rusije i Turske. Drvo koje se sjeklo na području kostajničkih šuma dovozilo se kolima do Petrinje, potom rječnim brodovima Kupom do Siska, a otuda Savom do Zemuna te konačno Dunavom do Crnog mora. Drvo koje je bilo namijenjeno za Francusku i Španjolsku od Petrinje Kupom se prevozilo do Karlovca, a potom kopnenim putem do jadranskih luka. (Usp. o tome, Constantin von WURZBACH, *Biographisches Lexikon*, 43. Wien, 1882., 135.; A. E. BRILIĆ, Barun Taufferer i francusko-hrvatska legija 1795., *Narodna starina*, Zagreb, 1932., sv. 28., br. 2., 135.-138.)

je od 1771. kao krajiški časnik službovao u Banskoj krajini. Iskoristio je svoja poznanstva s poznatim kostajničkim, petrinjskim i sisačkim trgovcima te izradio plan za eksploataciju banovinskih, ali i dijela ostalih krajiških šuma. Drvo bi se dovozilo konjskom zapregom do Petrinje ili Vojnog Siska, a potom Kupom i Savom do Dunava, ili Kupom do Karlovca, a potom kopnenim putem do jadranskih luka.¹¹ Međutim, upravo u vrijeme početka sustavnijeg uređenja šumarskih odnosa u Banskoj krajini njegove veze i posao oko izvoza krajiškoga drveta, koji je dosta dobro krenuo i bio odobren od države, ulazi u veliku krizu. A nakon što ga je Vojni sud u Beču (*Judicium delagatum militare vel mixtum*) 1787. godine zbog veza s francuskim revolucionarima osudio na gubitak vojnih časti, započete poslove u iskorištavanju banovinskih šuma znatno manjim intenzitetom još su kraće vrijeme nastavili voditi njegovi poslovni partneri.

O šumarstvu i razvoju šumarskih odnosa u Banskoj krajini nije podrobnije pisano, a djelomične podatke o tom važnom gospodarskom pitanju za razdoblje druge polovice 18. i 19. st. možemo naći u djelima nekoliko austrijskih autora. Među prvima to je Johann Andreas Demian,¹² Carl Bernhard Hietzinger,¹³ Mathias Stopfer,¹⁴ Josef Hostinek,¹⁵ Leopold Martin Krainz,¹⁶ Franz Vaniček¹⁷ i dr. Od domaćih autora o banovinskim šumama vrijedne radove pisali su Gustav Pausa¹⁸ i Vinko Benak.¹⁹ Međutim, to su radovi koji podrobno ocrtavaju stanje šumarskih odnosa u Banskoj krajini nakon 1871. godine, poslije podjele krajiških šuma i osnivanja krajiških imov-

¹¹ O njegovom poduzetništvu u rječnom brodarstvu i prodaji krajiških šuma na temelju izvorne arhivske građe Ratnog arhiva u Beču pisao je i Ante Eugen Brlić: "Vežan srcem i službom na romantičnu Vojnu krajinu, upoznade bogatstvo naših šuma i odlučio predložiti caru, da se ovo šumsko blago iskoristi i da se njima poplavi čitavo svjetsko tržište. On izradi lijep plan, pa uze u obzir čak i brodarske veze Kupom i Savom do Dunava pa u Crno more, te htjede tim putem dobavljati naše drvo preko Carigrada u Francusku, Britaniju, Španiju i Rusiju. Nacrt predloži putem Dvorske kancelarije caru Josefu II. Ovaj prihvati osnovu i obeća baronu svaku pomoć. Godine 1782. ode Taufferer na dopust i krene pun odličnih preporuka bečkoga kabineta u inostranstvo radi pregovora za dobavu drva. Na ovom putu upozna mnoge čuvene diplomate i ljude, te postade doskora poznat u svim političkim i trgovačkim krugovima Rusije, Španije, Francuske i Turske...". (Ante E. BRILIĆ, Barun Taufferer i francusko-hrvatska legija g. 1795., *Narodna starina*, 11., Zagreb, 1932., 2., 136.).

¹² Johann Andreas DEMIAN, *Statistische Beschreibung der Militär-Gränze*, Wien, 1806., 223.-224.

¹³ Carl Bernhard HIETZINGER, *Statistik der Militärgränze des österreichischen Kaiserthums*, 2, Wien, 1820., 122.-149.

¹⁴ Mathias STOPFER, *Erläuterungen über die Militär-Gränz-Verwaltung des österreichischen Kaiserthums*, Wien, 1838., 143.-186.; *Isti, Lehrbuch über die Militär Granz-Verwaltung des österreichischen Kaiserthums*, Gratz, 1841., 317.-326.

¹⁵ Josef HOSTINEK, *Die k. k. Militär-Grenze und ihre Verwaltung*, 2., Wien, 1861., 137.-180.

¹⁶ Leopold Martin KRAINZ, *Die k. k. Militärgränze und deren Grundgesetz*, Wien, 1866., 10.-11.

¹⁷ Franz VANIČEK, *Specialgeschichte der Militärgränze aus originalquellen und quellenwerken geschöpft*, 2, Wien, 1875., 604.-615.

¹⁸ Gustav PAUSA, *Izvjješće o upravi i gospodarenju kod Druge banske imovne občine u godinah 1875.-1881.*, Zagreb, 1882., 1.-12.

¹⁹ Vinko BENAK, Šuma "Kotar" grada Petrinje, *Šumarski list*, 14. (1890), 7., 291.-301., *Isti*, Imovna občina 2. Banska, *Šumarski list*, 14. (1890.) 8., 357.-367.

²⁰ Milan MAKANEC, *Izvjješće sisačke trgovačko-obrtničke komore o svom dojakošnjem djelovanju*, Zagreb, 1872., 39.-47.

nih općina, što u ovom radu nismo posebno istraživali. Tek poneki podatak o šumama Banovine možemo pronaći i u radovima Milana Makaneca,²⁰ Dragutina Nanicina,²¹ Milana Turkovića,²² Mile Masleka i Jove Metlaša,²³ Mihovila Markića,²⁴ Rudolfa Bičanića,²⁵ Bogdana Stojavljevića,²⁶ Mirka Valentića²⁷ i dr. U postupnom uvođenju novoga krajiškoga sustava, koji počinje 1787. godine donijet je i novi propis o cjelokupnom uređenju šumskoga gospodarstva u Vojnoj krajini, kojim su bili podrobno uređeni šumarski odnosi i na području Banske krajine.

1. Donošenje Šumskog reda (*Wald-Ordnung*), osnovna obilježja i njegova primjena na krajiškom području, posebice Banovini (1787.-1800.)

Uvođenjem kantonskog sustava i odvajanjem upravnih od posve vojničkih poslova, reorganizacijom pukovnija i vojnih komuniteta, važne reforme u Krajini počinju se provoditi i na gospodarskom polju. Vrhovne krajiške vojne vlasti u Beču ponajprije nastoje ispraviti nedorečenosti u korištenju krajiških šuma, tog najvećeg bogatstva Vojne krajine. Povećanu eksploataciju šumskoga drveta potiče izgradnja prometnica prema moru, sve veći broj trgovaca drvetom, i "stare pravice" krajišnika,²⁸ koji za ogrjev i druge potrebe samovoljno koriste najkvalitetnije drvo. Velike komplekse šuma krče radi dobivanja obradivog zemljišta, a ispašom uzrokuju goleme štete šumskom prirastu. Stoga je jedinstveno reguliranje šumarskih odnosa na području Vojne krajine bilo prijeko potrebno i posve opravdano. Ovim redom izdanim 24. travnja 1787. prvi su put detaljnije uređeni šumarski odnosi i na području Banske krajine. Zbog njegove važnosti u razvoju krajiškoga šumarstva, treba ga pozornije analizirati, tim više što je on bio polazišna osnova za izradu svih ostalih propisa kojima su se uređivali šumarski odnosi u Banskoj krajini, ali i cjelokupnoj Hrvatsko-slavonskoj vojnoj krajini. Prvo, zbog nekih nedoumica i pogrešnih interpretacija²⁹ treba navesti njegov originalni naziv *Wald-Ordnung für die konigl. Gräntz Waldung der slawonischen, Waresdiner und banal Gränze*. Ima uvod i 48 odredbi (članaka), koji nisu određeni rednim brojevima, nego opisno. Drugi važan podatak jest to, da je u svim dijelovima Krajine, za koji je donijet, red bio preveden s njemačkog na hrvatski jezik, da bi se s njegovim sadržajem mogao upoznati širi krug krajiške populacije, koji nije bio vješt u njemačkom jeziku. Kajkavski prijevod, koji se rabio u

²¹ Dragutin NANICINI, Imovne obćine u bivšoj Vojnoj krajini, Zagreb, 1898., 14.-19 i 50.-59.

²² Milan TURKOVIĆ, Krajiške imovne općine, 3., Sušak, 1936.

²³ Mile MASLEK - Jovo METLAŠ, Krajiške imovne općine, Mitrovica, 1911.

²⁴ Mihovil MARKIĆ, O krajiškim imovnim općinama, Zagreb, 1937.

²⁵ Rudolf BIČANIĆ, Doba manufakture u Hrvatskoj i Slavoniji, 1850.-1860., Zagreb, 1951., 105.-111.

²⁶ Bogdan STOJAVLJEVIĆ, Šuma i paša u borbi sela u Hrvatskoj i Slavoniji poslije 1848., Zagreb, 1961., 284.-288.

²⁷ Mirko VALENTIĆ, Vojna krajina i pitanje njezina sjedinjenja s Hrvatskom 1849.-1881., Zagreb, 1981., 152.-156. i 259.-266.

²⁸ Usp. o tome, Žarko MILETIĆ, Servitutna prava bivših vojno-krajiških komuniteta u državnim šumama, Zagreb, 1933., 4.-14.

²⁹ Poneki istraživači povijesti šumarstva u Hrvatskoj spominjući Šumski red iz 1787. god. navodili su da se njegove odredbe protežu samo na Slavonsku, Varaždinsku i Banatsku krajinu, ali ne i Bansku krajinu. Slično se dogodilo i autoru ovog teksta, a budući da tada nismo raspolagali izvornikom i imali uvida u izvornik tog reda, podaci su bili preuzimani ponajviše od austrijskih autora, stoga ovim putem nastojimo to ispraviti.

Banskoj krajini, nažalost, zasad nismo uspjeli pronaći, ali zato nam je “pri ruci” kopija izvornika³⁰ i prijevod koji je služio krajišnicima Babogredske satnije, pisan slavonskom ikavicom.³¹ U uvodu propisa iznijeti su osnovni razlozi koji su potaknuli Beč na njegovo donošenje, a posebice se naglašavaju prednosti koje bi trebale nastupiti nakon kontinuirane regulacije krajiških šuma, jer od njih neće imati korist samo država, nego i cjelokupno žiteljstvo Krajine. Daju se upute za plansko gospodarenje tim golemim blagom, jer su potrebe za korištenje šumskoga drveća već znatno porasle, a u budućnosti će biti još izraženije. Pozornost se pridaje iskorištavanju i uporabi najkvalitetnijega drveta, naročito hrasta, koji se neodgovorno rabi za ogrjev i u raznorodne građevinske svrhe, stoga krajišnicima treba stalno naglašavati da će za dozrijevanje novog hrasta lužnjaka proći 200 godina, za dozrijevanje cera 150 godina i za dozrijevanje bukve 120 godina. Autori propisa objašnjavaju potrebu ravnomjernog iskorištavanja šuma i prirasta odnosno novog pošumljavanja, ponajprije na onim mjestima gdje su šume na velikim površinama već iskrčene. Ako se šume svake godine budu bezobzirno sjekle kao do tada, vrlo se lako moglo dogoditi da se u jednom cijelom kantonu (okružju) ne bi mogao vidjeti niti jedan hrast. Bila bi to neoprostiva i žalosna posljedica “da krajišničke šume od godine do godine pomanjkaju, i naposljetku sasvim isiku se.”³²

U prvim odredbama Šumskog reda uređuju se i objašnjavaju prava za doznaku drveta u građevinske svrhe, a sadrže niz ograničenja kojih se dotada nitko nije držao. Ponajprije za izgradnju državnih odnosno erarskih zgrada (škola, crkvi, vojnih objekata i sl.), za koje se rabila samo hrastovina, ubuduće se ta vrsta drveta mogla koristiti tek po posebnom odobrenju kantonskih zapovjednika. Ako bi zbog podvodnog tla i vlage na terenu na kojemu se objekt podiže, osnovnu konstrukciju ipak trebalo graditi od hrastovine, to bi se moglo odobriti, a za ostale dijelove zgrade, primjerice krovšte, rogove i sl., obvezatno se mora rabiti građa od “bile schume, to jest bukve, jasena i grabovine ...”. Za sječju šume, prema unaprijed dogovorenom redosljedu i odobrenjima određeni su studeni, prosinac i siječanj, što je stvaralo niz poteškoća jer su upravo u tom razdoblju vremenske prilike obično bile najnepovoljnije, prilazi do označenih drva neuređeni, a prijevozna sredstva u takvim uvjetima često su se kvarila. Međutim, to je bio tek mali dio u nizu ograničenja, koja su ovim, ali i kasnijim propisima, sužavala dotadašnja neograničena prava banskih krajišnika u iskorištavanju šuma, koja su s ostalim servitutima proizlazila iz njihove vjernosti vladaru i opredjeljenja koja su prihvatili kao doživotni krajiški vojnici naseljavanjem tih područja. Propisom nije ukinuto besplatno dobivanje drva za gradnju i ogrjev krajišnicima, ali njihova je uporaba za osobne potrebe sužena i taksativno određena. Doznačeno drvo i dalje mogu upotrebljavati za: dobivanje ugljena, za izradu obručeva, držala za kose, grablje i druge vrtne alatke, I, što je osobito važno, za izradu i popravak kola za prijevoz. Međutim ako bi krajišnici ili obrtnici, poglavito kovači, kolari, stolari, bačvari i mlinari, ta svoja prava zloupotrebljavali i drugima, bez posebno plaćene pristojbe, od te doznačene mase drva ili pak svoje proizvode prodavali, morali su “naioštriju kaštigu terpiti”. Iako se ta najoštrija kazna izrijekom ne navodi,

³⁰ Österreichischen Staatsarchiv Wien, Kriegsarchiv (dalje: ÖStA-KA), HKR- B-VII/371.

³¹ HDA-Babogredska satnija, knjiga 580. Cijeli naslov glasi: *Schumske Uredbe za Cesarsku kraljevsku kraicsnicsku Schumu, slavonske, varadinske i banalske Kraine*. (U daljnjem tekstu: HDA-BS, 580 i str.)

³² Isto, 1.

jasno je da je to bila tjelesna kazna, tj. batinjanje ili trčanje kroz šibe. Zanimljiva je primjedba o nepridržavanju tih odredbi od navedenih vrsta obrtnika, a obrazložena je njihovim mogućim laganim i brzim bogaćenjem, što također nije bilo u interesu države. Krajišnici su svoje zahtjeve za iskorištavanje šume za gradnju morali dostaviti tijekom rujna za to zaduženim kantonskim časnicima, koji su se potom trebali osobno uvjeriti u opravdanost i svrhu tražene doznake te "od kuće do kuće sami ići, i providiti, koliko krajišniku od potrebe jest". I za uporabu šumske građe za krajišnike vrijede stroge upute, naročito za hrastovu građu. Predlaže se podizanje donjega dijela kuće, za koji se obvezatno rabi hrastovina, za "jednu cipelu" jer će se tako hrastovi trupci dulje održati, pa se neće morati sjeći novi, a kuća koja bude "na višjemu stajala" i za "zdravlje bude bolje služila". Slično se trebalo postupati i s doznakom ogrjevnog i građevnog drveta građanima vojnoga komuniteta Kostajnice i Petrinje. Unatoč činjenici što su oni imali svoje vlastite, komunitetske šume, ta se uredba znatno protegnula i na njihova prava, koja su stalno uživali kao pravoužnitnici tih šuma nakon dobivanja prava građanstva. Građani Kostajnice prije stupanja na snagu ove uredbе došli su u posjed šuma Mračaj i Nartak,³³ a Petrinjci su za svoje potrebe koristili drvo iz šume zvane Kotar.³⁴ Svoje šume, na koje se još određeno vrijeme nije potpuno protegnulo državno vlasništvo, imali su i gradovi Bjelovar, Ivanić-Grad, Petrovaradin, Karlovci, Pančevo i Bela Crkva, ali "u oni granica gdi Purgeri šumu badava dobivaju, imaju oni njiovu potrebnu šumu takogjer na rečeni način popisati, i u isto vrieme u misecu septembru pridati. I buduć da takovo Magistrat podpisati mora, tako mora on na oto paziti da se od toga ništa ne prodade iliti promini iliti u tergovinu metne, kojibi svaki šumsku taksu gotovo platiti moro ..."³⁵

U uvodnim odredbama Šumskog reda višekratno se naglašava potreba racionalne sječe, posebice hrasta, koja se dopušta samo uz odobrenje Generalkomande u Zagrebu, a odobrenje za iskorištavanje svih ostalih vrsta drveta, naročito suhih, polomljenih i nezdravih može izdati i zapovjedništvo kantona. Drvosijek se mogao otvoriti kada je sječa drva bila završena, i morao je biti što uži da se drveće ne bi odveć sušilo. Nakon obavljene sječe, drvo je odvoženo na kolima ili saonicama ponedjeljkom, utorkom i petkom, a drvosijek je na kraju morao biti očišćen od zaostataka i uređen. Ako netko dodijeljeno drvo ne bi uspio izvesti iz šume do Josipova, ono bi tada prešlo u korist erara (države). Jedna od važnijih odredbi jest i odredba kojom se na cijelom području krajiških šuma uvodi šumarska služba. U Banskoj krajini to je pitanje Šumskim redom također podignuto na višu razinu, a u Slavonskoj krajini šumarska je služba već prije bila uređivana. Međutim, to su bili priučeni šumari, u prvo vrijeme umirovljeni časnici, koji su u obavljanju službe bili čvrsto vezani za zapovjedništvo kantona, ili upravne časnike zadužene za vođenje brige o šumama Glinskog i Petrinjskoga kantona, kojima je opseg djelovanja bio sukladan području Prve i Druge banske pukovnije. A zbog boljeg snalaženja šumara u izvorniku Šumskog reda bili su priloženi primjerci potvrda (cedulja), bez kojih se drvo nije smjelo sjeći niti odvoziti iz šume, primjerice zapisnik o učinjenim nepravilnostima, o plaćanju novčanih kazni, šumski procjenbeni red (*Wald-Tax Ordnung*) i sl. Budući da

³³ Žarko MILETIĆ, Servitutna prava bivših vojno-krajiških komuniteta u državnim šumama, Zagreb, 1933., 14.

³⁴ V. BENAK, Šuma Kotar grada Petrinje, *Šumarski list*, 14. (1890.), 7., 291.-301.

³⁵ HDA-BS 580, 2.

prijašnje šumarske propise nisu poštivali mnogi graničari, tim redom uvode se strože sankcije za sve korisnike šuma, ali i za službeno osoblje, koje od sada na "uredbu šume moraju najoštrije paziti". Osim toga zapovjednici kantona i povjerenici Banske generalkomande u obilasku i pregledu šuma trebaju "pomljlivo gledati" pak one službene osobe koje su i najmanji previd napravile također treba "kaštigovati dati". Šumari trebaju paziti da ih krajišnici ne prevare, što se često događalo, i s velikom pozornošću pregledavati cedulje u kojima je naznačena količina i vrsta drveta. Ako krajišnik šumara ipak prevari i odveze drugu vrstu drveta, prvi put za to plaća tek propisanu taksu, a drugi put "ako bi se u ovakvom događaju ufatio, ima najoštriu tialesnu kaštigu terpiti ...". Krajišnici se napokon trebaju klonuti samovoljnog ponašanja u šumi, konačno moraju shvatiti da smiju sjeći samo ono što im "šumar sići dopušća, jerbo oni i onako iz cesarske visoke Milosti badava dobivaju, i zato zadovoljni biti moraju". Nadalje zbog bolje sigurnosti čuvanja šume i suzbijanja krajiških prijevara uvedeno je posebno označavanje drveta za sjeću i za odvoz. Svaka pukovnija šumare je trebala opskrbiti s čekićem na kojemu je bio izrađen pečat s nazivom i brojem pukovnije. Drvo je označavano na zatesanom mjestu stabla, a svako doznačeno drvo šumar je morao "dva puta zabiležiti, prvi put nisko, a drugi put visoko, to jest sikirom na deblu koru sasići, i na onomu Mistu panja i debla dobro zabiležiti, i stoga uzroka, da se može u selu i na putu ona bileška takia viditi, da je ono stablo dopušteno, i u šumi pako da je onaj panj s dopuštanjem, a nije slobovoljno podsicen". Velika pozornost, što je i razumljivo, data je izboru, postavljanju, pravima i dužnostima šumara. Vrhovna uprava nad šumama predana je posebnom šumarsko-nadzornom odboru. U pukovnijskim stožerima bili su namješteni "obilazitelji šuma", a svakome od njih bila su dodijeljena dva jašuća lugara. Na svakih 1000 do 3000 jutara šuma trebalo je pak namjestiti po jednog lugara ili čuvara šume. U svakoj pukovnji šumaru se dodjeljuju dva šumska pazitelja (lugara) i 6 šumskih kaprala podređenih lugarima. Oni su zajedno s lugarima svaka dva mjeseca obavljali pregled šuma za koje su bili zaduženi, nadšumar (*Waldbereiter*) je cjelokupno područje pukovnijskih šuma pregledavao svaka tri mjeseca, a o pronađenim nepravilnostima obavještavali su zapovjedništvo kantona. Kod izbora šumara Generalkomanda je strogo pazila na njihovo dotadašnje ponašanje, moralne osobine i stupanj obrazovanja. Budući da u to vrijeme još nitko od krajiških šumara nije imao odgovarajuću stručnu spremu,³⁶ tražilo se da oni barem znadu čitati, pisati, računati i dobro služiti se njemačkim jezikom. Pored službenog njemačkog, morali su poznavati i jezik krajišnika one pukovnije u kojoj obavljaju službu, da bi korisnicima šuma i vlasnicima šumskih potvrda dali što bolja objašnjenja. Prije stupanja u službu šumar je morao prisegnuti pred zapovjednikom i sucem kantona, odnosno pukovnije, i time je primio na znanje da mora biti vjeran svojoj službi, a "akobi neviran ili lin bio, neće samo kasiran biti, nego također na svemu dobrou i tilu kaštigovan biti oće". Radi što boljeg obavljanja svojih dužnosti, "moraju oni dobre jašiće konje imati, da mogu u svako vrime i sat onamo otići, ali služba zahtiva". A budući da graničari često kvar rade te se i fizički znadu usprotiviti šumarima: "dopušća se da svaki šumar pušku i sablju nositi more". Stoga se od šumara traži i najoštrije mu se zabranjuje da "osim svoje službe nikakvu drugu činiti nesmie". Zbog namirenja troškova

³⁶ Prvi šumari s odgovarajućom stručnom spremom i zvanje šumara stjecali su na šumarskom učilištu u Mariabrunnu u Austriji, koje je bilo otvoreno u bivšem augustinskom samostanu 1808. godine. (Usp. o tome, F. KESTERČANEK, Prilozi ..., *Šumarski list*, 6. (1882.) 6., 325.

potrebnih za uzdržavanje šumarskog osoblja, ustanovljene su posebne takse za šumske proizvode, što su ih plaćali svi oni koji su htjeli na bilo koji način koristiti krajiške šume, osim krajišnika. Stalna plaća nadšumara iznosila je 200 forinti godišnje i 12 hvati ogrjevnih drva besplatno. Osim toga, on je imao pravo i na trećinu od drva koja su oduzeta graničarima uhvaćenim u krađi, a imao je pravo i na novčani udio od sveukupno prodanih drva, te za uspješnost u radu i troškove. Svaki šumar pazitelj ili lugar mjesečno je dobivao plaću od 7 for., šumarski kaprali prve vrste 4 for., a šumarski kaprali druge vrste mjesečno su dobivali po 2 for., a ako je koji od tih bio iz graničarske obitelji, onda je ta krajiška zadruga bila oslobođena od rabote za jednog čovjeka i za jednog konja.

Zanimljive su i odredbe koje krajišnicima nalažu način postupanja u sječi šuma, u skupljanju šumskih ostataka, otpadaka, granja, polomljenog drveća, u redosljedu izvoza već pripremljenih drva i građe, zatim odredbe o mjerama sigurnosti u uzgoju šumskog prirasta³⁷ i razlozima zašto je tako malo mlade šume dosada posađeno na krajiškom području, o načinu kako održati red i što više smanjiti štete, ponajprije zaštitom od koza i ostale stoke i sl. Šumarski kaprali moraju nadzirati graničare da stabla ne sijeku visoko iznad zemlje nego što niže, a pri rušenju stabala paziti da ona ne oštete drugo mlado drveće ili grančice na okolnim stablima. Pod prijetnjom kazne niti jedno posječeno drvo ili granje ne smije nakon vremena odvoza ostati ležati u šumi, a drva nije dopušteno iz šume vući (šlajsati) kao do sada, već jedino izvoziti na kolima ili saonicama. Šumarsko osoblje ima i posebnu dužnost u pomlađivanju šuma, a prema Šumskoj uredbi to je bilo uređeno na sljedeći način: "Kantonski unteroficir svake jeseni mora onoliko rastova i bukova semena, koliko je od potrebe, skupiti dati, i šumar sa šumarskim kapralom imade oto sime na početku miseca travnja posijati, na koje njima selo potrebite rabotare dati ima." Nakon toga šumarski pazitelj podnosi izvješće o količini posađenog sjemena, vrstama i površinama novog nasada. Ako poslije pet godina šumski ravnatelj ili zapovjednik kantona utvrdi, da se mlada šuma nije podigla srazmjerno potrošenom sjemenu, nakon njegova pismenog izvješća Generalkomandi ili nadležnoj brigadi, šumari koji su radili na pošumljavanju pozivaju se na odgovornost zbog nedovoljne budnosti i stoga opet "dostojnu kaštigu terpit moraju". Među glavnim čimbenicima, koji su pridonosili dotadašnjim neznatnim površinama šumskog prirasta, naglašavani su oni koji proizlaze iz neodgovornog ponašanja krajišnika. Prvo, krajišnicima je jednostavnije bilo sjeći mlado stablo, a pojedno, bilo im ga je jednostavnije izvesti i kasnije cijepati, a tako se dotad sjeklo suprotno svim propisima. Drugo, budući da su graničari mlade hrastiće mnogo lakše mogli upotrebljavati za kućne potrebe, i treće, ako bi se tu i tamo, mladi nasadi i našli, to su pobrstila goveda, koze i ovce, te "iz korena počupali". Autori Šumskog reda daju na to određene odgovore, upute i naredbe. Zato odsada, pod prijetnjom najstrože tjelesne kazne, graničari se više ne smiju usuditi samostalno posjeći niti jedan hrastić za svoje potrebe, a ako bi to uradili provincijalisti (paori), njima se također treba suditi kod zapovjedništva kantona i šumskog ravnatelja i naplatiti dvostruku šumsku kaznu. Osim toga u takvoj je šumi bilo zabranjeno stoku napasati sve dotle "dokle god mlada šuma ne izraste, i marva njiovu veršiku dokučit

³⁷ Za bolje razumijevanje problematike rasta i prirasta šumskog drveća povjesničarima korisno mogu poslužiti udžbenici i mnogobrojni radovi suvremenog šumarskog stručnjaka akademika Dušana KLEPCA. (Usp. o njemu opširnije, Šumarska enciklopedija, 2., 1983., 246.)

nemore”. O razdoblju i zabrani tjeranja stoke u šumu, žitelji obližnjih sela morali su biti pravovremeno izvješteni, a izuzeci su napravljeni za siromašnije građane, koji su bili primorani držati manji broj ovaca ili koza za prehranu obitelji. Takvima je glavni šumar mogao odobriti ispašu stada u posebno dodijeljenim šumskim predjelima, u suprotnom i njih su mogle stići teške tjelesne kazne, a stado bi bilo zaplijenjeno. Kod doznake drva za ogrjev prvo su se doznacivala suha i polomljena drva, ako ih se moglo pronaći na dva sata hoda daleko. Ako se dogodi da krajišnik ipak posječe i izveze drvo iz “zelene šume” ili u druge dane, osim određenih (ponedjeljak, utorak i srijeda), neće biti kažnjen samo on, nego i šumari koji su takav prijestup dopustili ili nisu bili dovoljno budni, i za primjer “duplovanu kaštigu terpeti moraju”.

Stupanjem na snagu Šumskog reda zabranjeno je daljnje veće krčenje šuma, što se u prošlosti radilo često, zbog dobivanja gospodarskog zemljišta, oranica i sl. Ipak, u iznimnim slučajevima, ako bi to određenoj krajiškoj obitelji bilo “za njezino uzdržavanje vrlo potriebno” i ako bi se nadležni kantonski službenici na mjestu uvjerali “da se to bez kvara šume dogoditi može”, krčenje manjih šumskih predjela bilo bi dopušteno. Budući da graničari tijekom godine trebaju mnogo sitnih šiba, granja i štapova, za ograde dvorišta, bašći, guvna, livada, vinograda i graha, za te svrhe moraju na svome zemljištu saditi topole i johe. Ako to ne bi radili, ili ne bi imali dosta za svoje potrebe, tek tada mogu te vrste drveća potražiti u državnoj šumi. Da se šuma što bolje razvije i očuva, strogo je zabranjeno u šumi ložiti vatru, naročito od Đurđeva do Miholja. U slučaju šumskog požara starješine svih obližnjih sela morali su “na larmu zvoniti”, a seljani su bili obvezatni ići gasiti požar. Ako bi “tkogod” makar i jedno stablo potpalio, “ima po Kriegsrechtu kaštigovan biti”. Strogo je bilo zabranjeno guljenje lipe, jasena i bresta, a dopušteno je samo guljenje vrbe i topole. Zabranjeno je opkresivanje stabala za hranu za stoku tijekom zimskih mjeseci, pastiri u šumu nikad nisu mjeli nositi sjekiricu, a za izradu obruča nije bilo dopušteno rabiti hrast, bukvu, brest i jasen, nego samo lijesku i brezu.

Pozornost je dana i odrebama kojima je detaljno uređeno žirenje svinja, skupljanje žira trešnjom hrastova i branje plodova s drugih stabala, naročito s bukve. Budući da su sve šume u Vojnoj krajini carsko, odnosno državno vlasništvo, jedna od važnijih mjera za njihovo očuvanje i bolji razvoj jest i racionalno postupanje sa skupljanjem žira i njegovim iskorištavanjem u prehrani svinja, koje se u određenom broju, razdoblju i uz potrebna odobrenja mogu tjerati na žirenje. Ponajprije naglašava se da je na temelju visoke carske milosti svakoj službenoj osobi od stražmeštra pa niže svakom ordinancu i kantonskom oficiru i šumarima besplatno dopušteno najviše do 15 svinja puštati u žirenje. Graničari su upozoreni da se dosadašnji način žirenja svinja ukida, uvodi se novi, koji ne isključuje i dalje “badava svinje u žir pušćati”, ali se to znatno ograničava. I to naizgled ne toliko bitno gospodarsko pitanje, podignuto je na razinu Generalkomande u Zagrebu, kojoj se pravovremeno trebaju podnijeti izvješća u kojima će biti navedeno je li za tekuću godinu ima dovoljno žira za sve korisnike ili je potrebno provesti određena ograničenja.³⁸ U tu svrhu kantonski upravni časnici svake godine prije početka žirenja imaju zadaću obaviti točan popis svi-

³⁸ Da “pako Generalkomanda od godine do godine znati moxe, imali Xira dosta illi nema, tako mora posli svetog Ilie Schuma, sa Cantonskima Oberofficirima i drugima Shumarima sve Districte Shume visitirati i prikazati, i po pravo Nadjenu raport pridati, kako je Xir rodio, i kuliko Glava Svinja u takuse Shumu tirati moxe, s – jednom Recsom moraju oni svu Shumu josh jedan put visitirati i providiti, jeli

nja za žirenje, što iskazuju u kantonskom zapisniku o žirenju (*Eichlungs Protocoll*), moraju strogo paziti na moguće prijevare i davanje krivih podataka, jer se ne smije dogoditi da se u broj graničarskih svinja (15) kojima je dopušteno besplatno žirenje, uvrste i one prekobrojne, za koje se obvezatno plaća taksa. Ako se službene osobe koje se o tome trebaju brinuti ipak uspjelo prevariti, onda takvi graničari za prekobrojne svinje bivaju kažnjeni plaćanjem duple takse, a šumari se zbog previda također moraju kazniti. Tek nakon popisa svih graničarskih svinja jedne pukovnije, moglo se prići popisu svinja provincijalista (paorskih svinja) ako je uopće više bilo mogućnosti i za njihovo žirenje, a zato su plaćali taksu od 18, 12 i 9 novčića, ovisno o provedenoj klasifikaciji svinja.³⁹ Pastiri koji su čuvali graničarske ili paorske svinje uvijek su kod sebe trebali imati dozvolu za žirenje (*Eichlungs Zettel*), u protivnom slijedile su kazne putem pljenidbe i dražbovne prodaje svinja za provincijaliste i plaćanjem dvostruke pristojbe za graničare. Razlika je napravljena i u tome što su svinje provincijalista na žirenju u šumi mogle ostati do kraja siječnja, a graničarske do kraja veljače.

U Šumskom redu višekratno se naglašavaju prava i dužnosti službenih osoba u njegovu provođenju te se govorilo o njihovoj odgovornosti i kažnjavanju.⁴⁰ Ono je moralo aktivno sudjelovati u novoj izmjeri šuma, prema kojoj se banovinske šume 1787. godine prostiru na ukupno 116 509 jutara.⁴¹ Od gradskih šuma u popisu se spominje samo petrinjska šuma od 1949 jutra i 600 čhv., pa treba zaključiti da je komunitetska šuma grada Kostajnice, već uoči donošenja Šumskog reda bila izuzeta od grada i uključena u državno vlasništvo. Zapovjedništvo kantona 1790. godine nastojalo je preuzeti i petrinjsku šumu Kotar, pozivajući se upravo na Šumski red iz 1787. godine. Pojedine dijelove šume, bez znanja magistrata, vojne vlasti daju na korištenje krajišnicima okolnih sela toga kantona, primjerice Budičine, Moštanice i Taborišta, a šumske dohotke, koji su do tada bili prihodom komunitetske proventne bla-

od prve Visitatie Xir pomanjkao, posanio ili pospadao, i koliko se u onoj Shumi Svinja xiriti moxe, pomljivo providiti moraju. Takogjer ni po jedan Nacsin nedopustiti, Militari prvo nego Paori svoje Svinje u Shumu tiraju, nego svi u jedan Dan, to jest, na Miolje. Kada se dakle Provigjenje Xira dva put visitira, tako mora Cantonski Officier sa Shumarima Svinje svakoga Csovika pomljivo popisati, i onda Shumar mora takogjer Svinje svake kucse u protokolu No 7 (*Eichlungs Protocoll*) popisati, kako je od Shumski Cedulja Taxa zapovjedito, vladati i on pod Kassiranje nikoki Novacza ainkaissirati nesmije". (HDA, BS, *Schumske uredbe*, knj. 580.)

³⁹ Svinje graničara i provincijalista razvrstane su na velike, srednje i male. Provincijalisti su žirenje velikih svinja po komadu plaćali 18, srednje 12 i male 9 novčića. A one svinje koje se "od Paora u Krajisnicku Shumu dotiraju, moraju se u Protokolu Nr. 9 popisati, i svakom csoviku po formularu Nro. 10 Cedulju dati. Cantonsrechnungs führer imade od njih takia Novcze gotove ainkassirati". (HDA, BS *Schumske uredbe*).

⁴⁰ "Buducs da je u Cantonskom Regulativu kazato, daje Cantonski Ober i Unterofficira osobita Duxnost, na Hasnu i Uzderxavanje Shume osobito paziti i gledati, tako se s druge Strane zapovida, da svi Shumari pomljivo visitiraju i na njiovo Csinjenje i Posao takogjer izdavanja dase osobito pazi. Ako li bi jedan illi drugi u svojoj Duxnosti lin illi nedobar bio ima Cantonsofficier takia prikazati. Kako god Cantonscomandant i Shumar na Shumu csitave Regimente paziti moraju, tako mora Cantonski Ober i Unterofficier na njiov Distrikt, na dobru Uredbu Shume paziti, i zato odgovarati. Tako Canton i svi Shumari kod dobrog Neobluxenja naiosthrie kashtigovani biti ocse, jerbo njiovo Velicsanstvo Granisku Shumu urediti xeli." (HDA, BS, *Schumske uredba* ...)

⁴¹ C. B. HIETZINGER, Statistik der Militärgranze des österreichischen Kaiserthums, Wien, 1820., 2 a, 106.

gajne, nastoje preusmjeriti u proventnu blagajnu kantona, odnosno Druge banske pukovnije. Međutim, spor time nije bio riješen, a petrinjski komunitet nije odustao od stečenih prava u iskorištavanju te šume. Više uspjeha vojne vlasti postižu u suzbijanju neracionalnog korištenja šuma u komercijalne svrhe, koje je oko 1790. godine i dalje provodio S. Taufferer, posebice u šumama uz rijeku Unu i Savu od Kostajnice do Jasenovca. Međutim, zbog njegovih veza sa francuskim revolucionarima, ali i zbog nekih drugih razloga, unatoč tome što je zatražena pomoć i od zagrebačkog biskupa Maksimilijana Vrhovca,⁴² taj način iskorištavanja šuma u Banovini bio je spriječen.

Budući da je kantonski sustav već nakon nekoliko godina primjene pokazivao više slabosti, krajem 18. st. razmišljalo se o novom uređenju Krajine. Nedostaci su bili najizraženiji u poljoprivredi, a nisu ostvareni niti osnovni ciljevi koji su trebali biti postignuti razdvajanjem upravnih funkcija između vojnih i gospodarskih stručnjaka. Zbog potrebe preuređenja krajiškog sustava general Wenzel Joseph grof von Colloredo obavio je 1799. godine inspekcijski obilazak Krajine.⁴³ Na temelju njegova službenog izvješća i ostalih prijedloga u svezi s rješavanjem nastale krize najavljeno je ukidanje kantonskog uređenja. Pukovnik ili zapovjednik pukovnije nakon 13 godina ponovno je bio jedini gospodar pukovnijskoga teritorija te je nadzirao pukovnijsku i bivšu kantonsku službu.⁴⁴ Nakon odluke o ukidanju kantonskog sustava 1800. nastaju promjene u krajiškom šumarstvu, djelomice potaknutih Colloredovim izvješćem, iz kojega crpimo dragocjene podatke o društvenom i gospodarskom stanju u Banskoj krajini. Na tom krajiškom području, koje se protezalo na 590 000 jutara, 85 525 žitelja raspoređeno je i živjelo je u dva vojna komuniteta (Kostajnica i Petrinja), jednom trgovištu (Glina) i u 271 selu. Ukupno obradive zemljišne površine koje su ti žitelji koristili iznosile su 125 090 jutara i 13 čhv. Oranica je bilo 113 142 jutra, livada 7905, voćnjaka i vrtova 2077 i vinograda 2503 jutara. U neobradive površine ubrajani su pašnjaci na 32 466 jutara i državne šume, koje su se 1799. godine u Banskoj krajini prostirale na 114 349 jutara.⁴⁵

2. Prema novim zakonskim rješenjima i razdoblju “Napoleonove Ilirije” (1800.-1814.)

Budući da su podaci o banovinskim šumama za 1799. i 1800. godinu u Colloredovu izvješću iznijeti vrlo precizno i podrobno za svaku satniju, a ujedno daju prvi cjelovitiji uvid u šumsko bogatstvo toga dijela Krajine, iz više razloga pridajemo im osobitu pozornost. Prema tom izvješću šumske površine u Banskoj krajini koncem 1800. odgovaraju onima iz 1799. godine, jedina je razlika što je pored državnih šuma posebno iskazana i komunitetska šuma grada Petrinje od 1232 jutra i 34 čhv. Mogli bismo vjerovati da je tim popisom konačno obuhvaćena cjelokupna šumska osnova, znači i one bivše selske i privatne šume. U Prvoj banskoj pukovniji ukupno je popisano 48 299 jutara i 34 čhv., što je bilo za 7633 jutra manje od cjelokupno obradivog zemljišta te pukovnije, a za 19 349 jutara i 56 čhv. manje od šumskih površi-

⁴² Usp. o tome, Miroslava DESPOT, Privreda Hrvatske XVII-XIX st. – izbor građe, Zagreb, 1957., 21.-24.

⁴³ F. VANIČEK, Specialgeschichte der Militärgrenze, 3, Wien, 1875., 94.-102.

⁴⁴ Aleksander BUCZINSKY, Gradovi vojne krajine, 1., Zagreb, 1997., 89.-90.

⁴⁵ ÖStA-KA-HKR-B – *Summarischer Conscriptions Extract*, 1800., F1-22.

na u Drugoj banskoj pukovnji. Najbogatije područje pokriveno šumom nalazilo se u Klasničkoj satniji sa 13 948 jutara, potom su sljedile Majska satnija sa 8656 jutara, Malogradačka sa 7565, Peranska sa 6314, Kirinska sa 1503, Goranska sa 686 jutra i 6 čhv. te Čemernička satnija sa 846 jutra i 2 čhv. U Glinskoj satniji šume su zapremale samo 543 jutra i 5 čhv., a u Kraljevačkoj satniji bilo ih je najmanje, tek 58 jutara i 6 čhv.⁴⁶ U Drugoj banskoj pukovnji, najkvalitetnije šume popisane su upravo na predjelima za koje je podroban plan o njihovu iskorištavanju već 1774. izradio barun Taufferer. Bila je to Dubička satnija, koja je raspolagala sa 15 604 jutra i 49 čhv. šuma, potom su sljedile: Rujevačka satnija sa 11 968 jutara i 25 čhv., Jasenovačka sa 6649 jutara i 6 čhv., Zrinjska sa 6499 jutara i 12 čhv., Umetička sa 6920 jutara, Hrastovačka sa 5311 jutara i 41 čhv., Dvorska sa 4987 jutara, Petrinjska sa 3310 jutara i 26 čhv. i Jabukovačka sa 3145 jutara. Najmanje površine šuma u ovoj pukovnji nalazile su se u Kostajničkoj satniji, tek 820 jutara, u Drljačkoj 536 i u Graduškoj satniji 297 jutara šume. Druga banska pukovnja u to vrijeme, ali i kasnije, prema mnogobrojnim pokazateljima, a ne samo u odnosu prema šumama, gospodarski je razvijenija od Prve banske pukovnije. Od ukupno obradivog zemljišta od 69 427 jutara i 13 čhv., oranica je bilo 61 418 jutara i 6 čhv., livada 5498 jutara i 7 čhv., voćnjaka i vrtova 1666 jutra i 6 čhv. Jedino je vinogradarstvo u to vrijeme bilo razvijenije i rasprostranjenije u Glinskoj pukovnji. Međutim, već krajem 1800. godine površine zasađene vinogradima na području Petrinjske pukovnije povećane su za 12 jutara, a taj trend nastavljen je i dalje. Povećanju broja oranica, livada i stoke u ovoj pukovnji pridonosili su i žitelji vojnih komuniteta Kostajnice i Petrinje, koji su se u to vrijeme, uz obrt i trgovinu, naglašenije bavili i poljodjelstvom, zbog čega je Dvorsko ratno vijeće raspravljalo o potrebi daljnjeg opstanka i zadržavanja vojno-komunitetskog statusa za ta dva grada. Iznijeti popis pruža i niz zanimljivih podataka, koji su posredno ili neposredno utjecali na šumarske odnose i Šumski red kojim su oni bili regulirani. Opaža se da mnogobrojne zabrane u uzgoju koza krajišnici Banske krajine nisu potpuno prihvaćali. U satnijama, najbogatijim šumom iskazan je i najveći broj stoke, posebice koza, koje su tamošnji žitelji puštali u šumu na ispašu iako je to bilo strogo zabranjeno. Činjenica je da je od 1799. do kraja 1800. godine njihov broj u Banskoj krajini smanjen za 475 te je u prosincu 1800. ukupno popisano 2017 koza, ali ih je i dalje bilo mnogo, s obzirom na sve instrukcije o zabrani njihova držanja. Unatoč tome što su i banskim krajišnicima čitane okružnice kojima se koza proglašava "najvećom zatornicom šume",⁴⁷ u nekim satnijama ima ih sve više, u Dubičkoj satniji 1800. godine bilo ih je 1004, u Jasenovačkoj satniji 797, u Klasničkoj satniji 693, u Dvorskoj 465, u Peranskoj 286, u Majskoj 273, a u Petrinjskoj satniji te su godine popisane tek 122 koze. U poštivanju zakona glede držanja koza bili su bolji ži-

⁴⁶ Isto, F - 18.

⁴⁷ Josip WESSELY, Kras hrvatske krajine i kako da se spasi za tiem kraško pitanje uploške, U Zagrebu 1876., 283. O kozi kao jednoj od najpoznatijih šumskih štetočina on piše: "Kozu je sbilja sama priroda uputila na to, da žive o šumi, s toga je koza vrstna prevaliti vrlo daleke puteve i uzpinjat se po najvrletnijih stranah, a da ne postrada, koza umie obrstiti grmlje visoko, koliko je čovjek, jerbo se umie osoviti i obuhvativ grmlje potisnut ga nice. S toga je koza svuda proglašena najvećom zatornicom šume, te je šumski zakon i šumarsko osoblje svieh najnaprednijih zemalja baš progoni iz šume. Kozu prija, koliko po izkustvu znatno, svake ruke brst; lišće najviše vrsti gore valja im za krmu, da ne trebaš bolje, ili je bar dobra, samo neke vrsti valjadu manje (johovo, za tiem ukožalo se bukovo i brezovo lišće) a još manje ih ima, za koje koza obično ne mari (za staru omorikovu i borovu četinu)."

telji Prve banske pukovnije, a u Glinskoj, Kraljevcanskoj, Gorskoj i Malogradačkoj satniji bile su potpuno istrebljene i u izvješću nisu spominjane.⁴⁸

Tijekom 1802. godine na cijelom području Vojne krajine pojačan je nadzor vojnih vlasti nad krajiškim šumama, zbog učestalih šumskih šteta, krađe drva, a ponajprije radi boljeg poštivanja Šumskog reda. U Banskoj krajini tada je u službu primljeno još 8 šumskih pazitelja (*Waldausseher*), a u Otočkoj pukovniji, gdje su šumarski odnosi bili na višem stupnju, kao u cijelom Karlovačkom generalatu, postavljeno je 40 novih šumskih pazitelja.⁴⁹ Najviše šuma u Hrvatsko-slavonskoj vojnoj krajini bilo je tada u Karlovačkom generalatu, ukupno 642 865 jutara, a od četiri pukovnije unutar toga generalata najbogatija šumama bila je Ogulinska pukovnja sa 280 675 jutara, a Slunjska pukovnja imala je tek 58 784 jutara šuma. U Varaždinskoj krajini ukupno je bilo 212 653, a u Slavonskoj krajini 360 980 jutara šume. Prema tome logično je da se u površinski najmanjem dijelu Hrvatsko-slavonske vojne krajine, Banske krajini, nalazilo i najmanje šumskoga pokrova, ukupno 116 509 jutara i 800 čhv. Na području Druge banske pukovnije šume su tada zapremale 68 210 jutara i 260 čhv., a u Prvoj banskoj pukovniji 48 299 jutara i 600 čhv. Prema vrsti drveta u šumama Banovine najvećim dijelom uspijeva bukva i hrast, potom breza, kesten, joha (jalša), bijeli jasen i lipa. U nizinskim predjelima ima nešto topole i vrbe. U Drugoj banskoj pukovniji najviše kvalitetnog hrasta ima u tzv. Savanskoj šumi, koja se proteže uz rijeku Savu, a bukve u predjelu Vranove glave nedaleko od Topuskog pa sve do granice s Bosnom. U Prvoj banskoj pukovniji hrastove šume prostiru su duž rijeke Kupe, bukva je prevladavala na Kordunu, ponajviše u predjelu Petrove gore. Šume Banske krajine početkom 19. st. još se nisu počele iskorištavati, kao u drugim predjelima Krajine, i dalje se rabe neracionalno, uglavnom su prepuštene na iskorištavanje tamošnjih žitelja, i za prehranu stoke, posebice za žirenje svinja. A zbog neznatnog smanjenja šumskih šteta, ponovno se razmišlja o povećanju šumarskog osoblja, ponajprije nadziratelja, unatoč činjenici što država i za dotadašnje šumarsko osoblje godišnje mora izdvajati 1248 guldena.⁵⁰

Ukidanjem kantonskog sustava 1800. godine i u traženju novih putova prema poboljšanju krajiškog uređenja u Beč su tijekom 1806. i 1807. godine stizali korisni prijedlozi iskusnih časnika obiju banskih pukovnja, a njihova izvješća, slično Colloredovu izvješću, pružaju dobar uvid u onovremeno gospodarsko stanje Banovine. Uočavamo da se od 1799. godine količina ukupno obradivih površina povećala za 77 679 jutara, pa ih tada ima 202 769 jutara. Tome su nedvojbeno pridonijeli vojni ekonomski stručnjaci koji su radili na podizanju gospodarske svijesti krajišnika, ponajviše provođenjem raznorodnih prisilnih mjera, pa i tjelesnim kaznama. Pomak je primjetan i u strukturi cjelokupnog obradivog zemljišta. Povećane su površine oranica, posebice u Prvoj banskoj pukovniji na 94 718 jutara, a u Drugoj banskoj pukovniji, koja je dotada prednjačila u oranicama, popisano je 85 662 jutara oranica. U Drugoj banskoj pukovniji primjetno je i neprekinuto povećanje livada, koje 1807. godine zapremaju 9339 jutara, a u Prvoj banskoj pukovniji tek 5250 jutara. Osim toga u Petrinjskoj pukovniji povećane su površine zasađene vinogradima, pa ih tada ima 1520 čhv. Nasadi vinograda u Prvoj banskoj pukovniji tek su u blagom porastu ili stagniraju, a veliko je povećanje površina zasađenih voćem, naročito šljivama, iz

⁴⁸ ÖStA- KA-HKR-B- 1800- F-4 i 18.

⁴⁹ Franz BACH, *Otočaner Regiments-Geschichte*, Karlstadt, 1855., 323.

⁵⁰ J. A. DEMIAN, *Statistische Beschreibung der Militär-Gränze*, 1., Wien, 1806., 223.-224.

kojih se dobivala poznata banovinska šljivovica. Stoga i ne čudi da je u toj pukovniji od 1799. bilo 52 rakijskih kotla više i, tada su žitelji te pukovnije posjedovali 237 rakijskih kotlova. U podizanju krajiške privrede vojne vlasti u tom se razdoblju sve naglašenije usmjeravaju prema šumskom gospodarstvu. I Banovci se znatnije uključuju u prisilne državne radove (rabotu) u sadnji mladih šuma, a česta kažnjavanja prekršitelja Šumskog reda, barem zbog straha prema "šibi", djelomice mijenja dotada prisutan, duboko ukorijenjen i neodgovoran odnos prema iskorištavanju šuma. To je pogodovalo širenju površina banovinskih šuma, koje su se od 1799. povećale za 77 679 jutara, što znači da su se 1807. prostirale na 202 769 jutara.⁵¹ Najveće promjene uočavaju se u Prvoj banskoj pukovniji. Primjerice u Čemerničkoj satniji površine zasađene šumama povećane su više nego trostruko, i to sa 846 na 3494 jutra, u Glinskoj satniji sa 543 na 1632 jutra i u Gorskoj satniji sa 686 na 4393 jutra; krčenjem i prodajom većih količina hrastovih trupaca trgovcima iz Civilne Hrvatske i sjećom za ogrjev, šumski fond smanjio se u Malogradačkoj satniji za 1384 jutra i u Kirinskoj odnosno Bovičkoj satniji za 2191 jutro. U analiziranju razloga povećanja šumskih nasada u ovoj pukovniji, treba uzeti u obzir i novu reorganizaciju satnija, kojima su pripala neka sela, a dotada su se nalazila u sastavu Karlovačkoga generalata, te pripajanje Pukovniji novoosnovane Stankovačke satnije, koja je imala 4858 jutara šuma. U Drugoj banskoj pukovniji zemljište obraslo šumom tek je neznatno povećano, pa 1807. godine zajedno s petrinjskom općinskom šumom ukupno iznosi 71 144 jutra i 917 čhv.⁵² Najviše šuma bilo je u Hrastovačkoj satniji, gdje su povećane za gotovo 8000 jutara, pa ih tada ima 13 207 jutara, u Zrinjskoj satniji povećane su sa 6000 na 8000 jutara i u Petrinjskoj satniji sa 3310 na 4440 jutara i 10 čhv. U toj pukovniji šumska osnova bila je umanjena u Dubičkoj satniji, gdje je intenzivna sječa hrastova trajala već treću godinu, te je šumskih površina tada bilo 9325 jutara, i u Rujevačkoj satniji, u kojoj je 1807. godine popisano 10 548 jutara šuma. Takovo stanje djelomice također proizlazi iz nove reorganizacije satnija, jer je Jasenovačka satnija, vrlo bogata šumom, od 1803. godine bila pripojena Novogradiškoj pukovniji u Slavonskoj krajini. A specifičnim odnosima u šumarstvu Banske krajine i dalje pridonosi Petrinja sa svojom komunitetskom šumom, za koju se izrađuju zasebni pokazatelji. Unatoč prijemima koji se od 1787. neprekidno vode s krajiškim vojnim vlastima, Petrinjci uspijevaju, za razliku od Kostajničana, zadržati i koristiti općinsku šumu isključivo za potrebe svojih građana.⁵³ Osim petrinjskog vojnog komuniteta i Petrinjska satnija sa sjedištem u Hrastovici, u koju je 1807. pripadalo 17 sela, također je raspolagala prostranim i kvalitetnim drvom, bogatim šumama. Najviše ih je bilo na zemljištima sela Petkovca, i to 288 jutara i 10 čhv., Gornjeg Komareva 233 jutra i 9 čhv., Pračna 251 jutro i 4 čhv., Drenčine 150 jutara i 7 čhv. i Vojnog Siska 91 jutra i 13 čhv.⁵⁴

⁵¹ ÖStA- KA-HKR-B-*Topographische Beschreibung Banal Gränz Regiments* 1807-B1-27/12.

⁵² Isto, *Haupt Ausweiss*.

⁵³ Usp. o tome više, I. GOLEC, *Vojni komunitet Petrinja kao gospodarsko i prosvjetno kulturno središte Banske krajine*, Sisak, 2003., 63.-64.

⁵⁴ Petrinjska satnija više je puta mijenjala svoje sjedište, a 1807. u satniju su ulazila sljedeća sela: Drenčina sa 150 jutara i 7 čhv. šume, Mošćenica sa 29 jutara i 6 čhv., Pračno sa 251 jutro i 4 čhv., Vojni Sisak sa 91 jutro i 13 čhv., Crnac sa 6 čhv., Gornje Komarevo sa 233 jutra i 9 čhv., Donje Komarevo sa 186 jutara, Madari sa 573, Letovanci sa 3 jutra i 7 čhv., Stražbenica sa 182 jutra i 1 čhv., Blinja sa 40 jutara i 14 čhv., Petkovac sa 288 jutara i 10 čhv., Moštanica sa 525 jutara i 7 čhv., Budičina sa 252 jutra i 1 čhv., Taborište sa 178 jutara i 5 čhv., Hrastovica sa 233 jutra i Cepeli sa 11 jutara i 8 čhv. šumskih površina.

Kao što smo već iznijeli, zakonom je potaknuto i načelno riješeno pitanje plaćanja šumarskog osoblja, pristojbi za razne oblike korištenja šuma, a posebnim instrukcijama ta važna financijska pitanja bila su podrobnije razrađena. Međutim, pristojbe nisu plaćane samo za korištenje šuma, nego su one bile propisane i za druge gospodarske djelatnosti krajišnika. Oranice su bile podijeljene prema kvaliteti u tri vrste, isto tako livade, vrtovi, vinogradi i sl. Na sve to plaćane su određene pristojbe, krajišnici su ih plaćali ako su te površine prelazile dopuštenu granicu, a provincijalisti su uvijek plaćali puni iznos ili duplo. Tako je za 1806. godinu za sve vrste gospodarskih djelatnosti na zemljišnim površinama Banske krajine u procentni fond Prve banske pukovnije uplaćeno (ušlo) 42 738 forinti i 55 novčića, a u fond Druge banske pukovnije 34 745 forinti i 20 novčića ili ukupno 77 483 for. i 75 novčića. Za 1807. godinu taj je iznos povećan za 7046 for. i 94 novč., za Prvu bansku pukovnicu iznosio je 44 372 for. i 11 novč., za Drugu bansku pukovnicu 40 158 for. i 58 novč., ili ukupno 84 530 for. i 69 novčića. Ako tome pribrojimo i pristojbe vojnih komuniteta Kostajnice od 521 for. i 12 novč., i Petrinje od 2197 for. i 16. novč., sveukupne su pristojbe na zemljišta u Banskoj krajini za 1807. godinu iznosile 87 255 for. i 38 novčića.⁵⁵ Budući da su šume bile jedino prirodno bogatstvo koje je bilo prepušteno vojno-krajiškoj upravi, svi prihodi od krajiških šuma na kraju su se iz pukovnijske slijevale u Krajišku procentnu zakladu kao prihod Vojne krajine. Tako su sveukupni prihodi Krajiške procentne zaklade od krajiških šuma 1805. godine iznosili 44 819 guldena, 1806. godine 82 566, a 1807. godine 122 070 guldena.⁵⁶ Prema veličini šumskih površina i iskorištenosti šuma prihodi od krajiških šuma za te su godine, što se moglo i očekivati, bili najveći u Slavonskoj krajini, Karlovačkom i Varaždinskom generalatu, a tek potom u Banskoj krajini. Prihodi koji su iz krajiških šuma tekli u Krajiški procentni fond prema svojoj strukturi ponajviše su bili prihodi od raznorodnih pristojbi određenih prema vrstama građevnog i ogrjevnog drveta, od žirenja svinja, oda ispaše stoke, od šiški, pepeljarenja i smolarenja, zatim iz novaca koje su korisnici plaćali za dobivanje doznačnica (cedulja) i iz raznih globa. Stoga se u pripremi novih zakonskih rješenja razmišljalo o primjerenijim novčanim prihodima za sve oblike iskorištavanja krajiških šuma.

U svojim izvješćima i časnici Banske krajine naglašavaju da gospodarski razvoj tog područja još nije na onom stupnju koji je potreban za razvoj i daljnji opstanak Vojne krajine, a novčani prihodi koji se slijevaju u pukovnijsku blagajnu također su nedostatni za održavanje (očuvanje) autarkičnosti, odnosno zatvorenosti Vojne krajine u smislu njezina samostalnog financijskog uzdržavanja. Stoga su prijedlozi, usmjereni prema poboljšanju i novoj zakonskoj regulativi najvažnijih gospodarskih grana Banske krajine, u kojima se s posebnom pozornošću isticalo šumarstvo, korisno poslužili i prigodom izrade Temeljnog zakona za Karlovačku, Varaždinsku, Bansku, Slavonsku i Banatsku krajinu 1807. godine. Međutim, taj zakon, koji je imao dalekosežne posljedice u cjelokupnom životu Vojne krajine i povećim je dijelom uređivao krajiško gospodarstvo, u svojim je odredbama vrlo skromno govorio o šumarskim odnosima i gospodarenju šumama. Krajiške šume i njihova korištenje tek se spominju u članku 110. Zakona u vezi s besplatnim radovima krajišnika tzv. rabotom na uzgoju odnosno pothranjivanju šuma i dudinjaka, na sječi, slaganju u hvatove i od-

⁵⁵ ÖStA-KA-HKR-B-1807-B1-44.

⁵⁶ Karl KASER, Slobodan seljak i vojnik, 2., Zagreb, 1997., 73.

vozu drva raznim uredima, školama, crkvama i osobama, kojima je pravo na dostavu određenih količina besplatnog ogrjevnog drveta proizlazilo iz vrste posla koje su te osobe obavljale, na sječi i odvozu građevnoga drveta prema pilanama-vodenicama, gdje su se izrađivale daske potrebne za izgradnju općinskih zgrada u Krajinu i sl.⁵⁷ Drvima za ogrjev banski graničari morali su podmiriti sve "počemši od Generala pak do Regimentske babice ... i to brez svake koristi, jer to je svakom određeno bilo, koliko u Planini i na kome mjestu drva usjeći imade, poslije pako u Jeseni morala su se ta drva odvesti i predati", a ovjerenu potvrdu o uredno obavljenom poslu svaki je krajišnik potom morao dostaviti u upravni odjel satnije, kojoj je pripadao.⁵⁸ Budući da Temeljnim zakonom gospodarenje šumama nije riješeno, potiču se nova rješenja, ponajprije za sveobuhvatnom i točnom izmjerom svih šuma Vojne krajine, koja je započela 1808. godine. Zauzimanjem nadvojvode Ljudevita u detalje je razrađen plan za novu izmjeru, opis i imenovanje onih šumskih predjela koji još nisu imali svoje stalne nazive, za svrstavanje odnosno klasificiranje šuma prema vrsti drveta, tlu i položaju, tj. nalazi li se u ravnici, srednjem ili višem gorju i, što je najvažnije, uz to je trebalo izvršiti i njihovu novčanu procjenu. Prvi radovi počeli su u Otočkoj, Ogulinskoj pukovniji, a potom u Banskoj, Slavonskoj i Banatskoj krajini. Taj golemi posao prekinut je 1809. godine zbog francuske okupacije Banske krajine i većeg dijela Karlovačkoga generalata,⁵⁹ ali nastavljen je u krajiškom području koji je i dalje ostao u Austrijskom Carstvu. U Banskoj krajini izmjeri se ponovno prišlo 1815. godine, a dotada su šumarski odnosi bili uređeni sukladno s izdanim uredbama i francuskim Zakonom o šumama. Glavni šumarski nadzornik imao je svoje sjedište u Karlovcu za svih šest graničarskih pukovnija i bio je podređen općoj šumarskoj upravi Ilirije u Ljubljani. Šumarski zaposlenici bili su zaduženi za "klasifikaciju stabala, određivanje sječe, zaliha, određivanje godišnje količine drva predviđenog za raspodjelu po pukovnijama te za dodjelu godišnje sječe prema ustanovljenom redu na temelju odluka opće šumarske uprave."⁶⁰ U razdoblju francuske okupacije Banske krajine za ostale dijelove Krajine izdan je novi cjenovnik za iskorištavanje proizvoda krajiških šuma, koji će se nakon 1814. protegnuti i na Bansku krajinu.

U izmjeri obavljenoj do kraja 1812. godine u Varaždinskom, Slavanskom i Banatskom generalatu bilo je ukupno 996 199 jutara i 322 čhv. obraslih šumama, najviše ih je bilo u Banatskoj krajini - 477 273 jutara i 1030 čhv., u Slavonskoj krajini 296 637 jutara i 721 čhv. i u Varaždinskoj krajini 222 327 jutara i 171 čhv. Komunitetske šume tada su popisane samo za vojni komunitet Zemun - 1211 jutara i za Karlovce - 1221 jutara,⁶¹ što je bilo znatno manje od šuma grada Petrinje, kojima su i Francuzi priznavali poseban status. Međutim popis i izmjera šuma iz 1812. godine bili su podvrgnuti kritikama Dvorskog ratnog vijeća u Beču, zbog čega se nakon odla-

⁵⁷ Grundgesetze für die Karlsruädter – Warasdiner, Banal, Slavonische und Banatische Militär-Gränze, Wien, 1807., 41.

⁵⁸ OA-OF- Uspomene Adama Boroevića, Mečenčani, 1878. god.

⁵⁹ Šumarska uprava u Napoleonovoj Iliriji bila je organizirana u dvije etape. Prvo je organizirana prema Marmontovu dekretu od 5. lipnja 1810. Bila je provizorna i trajala je do 24. srpnja 1811. godine, kad je provedena nova organizacija. Korištenje šuma u Banskoj krajini bilo je uređeno dekretom maršala Marmonta iz lipnja 1810. (*Šumarska enciklopedija*, 2., Zagreb, 1983., 84.)

⁶⁰ Paul BOPPE, Vojna Hrvatska – Hrvatske pukovnije u Napoleonovoj velikoj armiji (uredio Vladimir Brnardić), Zagreb, 2004., 180.-181.

⁶¹ ÖStA-KA-HKR-B-*Conscriptions Summarium*-1812.

ska Francuza na cjelokupnom području Vojne krajine prišlo novoj izmjeri i procjeni krajiških šuma.

3. Razdoblje novih izmjera, šumarskih propisa i donošenja drugog temeljnog zakona za Vojnu krajinu (1814.-1850.)

Odlaskom Francuza Banska krajina ponovno dobiva ustroj kakav je imala do 1809. godine, a preuređenje počinje tek nakon Bečkoga kongresa održanog 20. studenog 1815. Zapovjedajući general u tom dijelu Krajine ponovno je bio hrvatski ban Ignjat Gyulay, a gospodarski odjel unutar kojega je bio i odsjek za šumarstvo vodio je kapetan Josip Kautz.⁶² U reaktiviranju zakonske regulative ukinute u razdoblju francuske okupacije (1809.-1814.), na to je područje prvo protegnuta naredba o cijenama za šumske proizvode donijeta još 19. siječnja 1811. na temelju čl. 110. Temelnog krajiškog zakona iz 1807. godine, prema kojoj su najkvalitetnije vrste drveta podijeljene u dvije skupine. U prvu skupinu ulazilo je drvo koje se prodaje za izgradnju kuća i ostalih građevina i drvo koje se prodaje obrtnicima za prerađu (tokarima, stolarima, vodeničarima, bačvarima), a u drugu skupinu pripadalo je drvo za ogrjev. Svaka vrsta drveta iz prve ili druge skupine klasificirana je u pet razreda pa su i pristojbe bile različite. Valja spomenuti da su se prema Šumskom redu iz 1787. takva stabla prodavala po komadu, a sada su utvrđene određene mjere. Primjerice za građevno drvo iz prve skupine "iznad 15 palaca promjera za kubičnu stopu", koje je pripadalo u prvi razred, plaćala se cijena od 12, a za peti razred samo 2 krajcara u srebru. Za ogrjevna drva bio je utvrđen iznos prema jednom prostornom hvatu (6 stopa visine, 6 stopa duljine i 3 stope širine), i to za prvi razred kakvoće cijena je bila utanačena na 2 forinte u srebru, za drugi razred 1 for. i 30 krajcara, za treći 1 for., za četvrti 40 krajcara, a hvat ogrjevnog drveta, koji je prema kakvoći pripadao u peti razred, plaćano je 30 krajcara u srebru. Sve te mjere i cijene u naredbi su bile označene odgovarajućim križaljka, što je šumarima umnogome olakšavalo posao. Autori naredbe imali su na umu da je svako drvo iz prve vrste, do 15 palaca debljine, još mlado i da bi se sječom takvih stabala šumi nanosila golema šteta. Ali, ako je to bilo prijeko potrebno i takva su se stabla iznimno mogla prodavati, ali po duplo višim cijenama. Cijene za sitno drvo i granje za ogrjev i gospodarstvo bile su određene prema količini jednih seoskih kola ili "po vozu". Nove pristojbe uvedene su i za guljenje kore, struganje smole, za branje žira i žirenje svinja te za ispašu stoke. Zanimljivost je u tome što su tada prvi put određene cijene i za pašu pčela u obližnjim šumama.⁶³ Naredba o cijenama za šumske proizvode u Banovini počela se primjenjivati od 1. siječnja 1816. godine, a cjelokupni prihod na tom krajiškom području za 1816. godinu iznosio je 13 845 for. i 35 kr. konvertibilnih novaca i 149 for. i 11 kr. konvencijskog novca bečke valute (Winer Währung) ili skraćeno WW, a za 1817. tek 5180 for. i 45 kr. i 43 for. i 5 kr. WW.⁶⁴

Osim primjene zakonskih propisa koji su potpuno protegnuti i na Bansku krajinu, nastavljen je i započeti rad na izmjeri banovinskih šuma. Prema novoj izmjeri šuma je u Prvoj banskoj pukovniji ukupno bilo 67 679 jutara i 847 čhv., u Drugoj banskoj pukovniji 74 068 jutara i 1500 čhv., što je sa šumama vojnog komuniteta Petrinja

⁶² Militär-Schematismus des österreichischen Kaiserthums, Wien, 1816., 30., 314.-316.

⁶³ Milan MAKANEC, n. dj., 65.

⁶⁴ C. B. HIETZINGER, n. dj., 2A, 146.-147.

1949 jutara i 600 čhv. iznosilo ukupno 143 697 jutara i 1347 čhv. Uočavamo da je to bilo nešto manje nego 1807. godine, a razloge tomu opet valja potražiti u novim teritorijalnim promjenama te pukovnije. Izmjera je ponovno obavljena i u onim dijelovima Krajine u kojima je provedena 1812. pa su koncem 1818. godine najveće površine pokrivene šumom iskazane u Banatskoj krajini, i to ukupno 708 852 jutara i 1582 čhv., u Karlovačkoj krajini 592 254 jutara i 300 čhv., u Slavonskoj 508 789 jutara i 780 čhv., i u Varaždinskoj 221 227 jutara i 1548 čhv., ili ukupno u cijeloj Hrvatsko-slavonskoj i Banatskoj vojnoj krajini bilo je 2 174 819 jutara i 757 čhv. šumskih površina. I iz tog izvješća vidljivo je da je zemljište pokriveno šumama bilo najmanje u Banskoj krajini, ali zato je bilo vrlo bogato kvalitetnom bukvom, grabom i posebice hrastom, koji su neracionalnom sječom od 1814. godine počeli iskorištavati poznati sisački i karlovački trgovci. Kvalitetne hrastove kupovali su i vlasnici riječnih brodogradilišta, posebice u Jasenovcu i Vojnom Sisku. U te svrhe u Banskoj je krajini samo tijekom 1818. godine prodano 10 220 hrastovih dubova za izradu lađa, a u slavonskim je šumama iste godine i u iste svrhe posječeno 5254 hrastovih stabala.⁶⁵ Jedan od najneekonomičnijih oblika korištenja krajiških šuma bila je proizvodnja pepeljike (potaše – kalijeva karbonata), dobivene paljenjem drveta, najčešće bukve. Osobito veliki poslovi u paljenju šume zabilježeni su u Ogulinskoj i Slavonskoj pukovniji, a tijekom 1820. Druga banska pukovnija dala je u zakup za paljenje 50 000 centi potaše u šumama njezina područja, zašto je valjalo posjeći 500 000 hvati drveta, a pukovniji je trebalo donijeti dobit od 70 000 forinti.⁶⁶

Nakon izmjera šumskoga dobra u Krajini, prišlo se osnivaju krajiških šumskih ravnateljstva, koja su počela raditi 1822. godine. Šumsko ravnateljstvo za Bansku krajinu imalo je sjedište u Petrinji, za ravnatelja je imenovan Josip Straube, za glavnog šumara u Prvoj banskoj pukovniji Franjo Simonović, a u Drugoj banskoj pukovniji Stjepan Kusmacz. Kao pripomoć dodijeljeni su im jašuci lugari, od kojih je svaki bio zadužen za nadzor i do 100 000 jutara šume. Do konca 1824. svaki jašuci lugar dobio je po jednog lugara pješaka, koji je bio zadužen za nadgledanje do 10 000 jutara šume. Tako od 1822. godine u Hrvatsko-slavonskoj i Banatskoj krajini djeluje 8 krajiških šumskih ravnateljstava (*Gränz-Wald-Direction*), Karlovačko sa sjedištem u Turnju, Gospičko sa sjedištem u Gospiću, Varaždinsko sa sjedištem u Bjelovaru, Srijemsko sa sjedištem u Mitrovici, Slavonsko sa sjedištem u Vinkovcima, Banatsko sa sjedištem u Beloj Crkvi i Sedmogradsko sa sjedištem u Naszodu.⁶⁷ U godini osnivanja ravnateljstava broj šumarskog osoblja bio je u svima isti, osim u Banatskom ravnateljstvu, što je i razumljivo, jer su se na tom krajiškom području prostirale i najveće površine šuma. Tu su već 1822. uz ravnatelja Franza Bachofena bila namještena tri šumara i tri jašuca lugara.⁶⁸ Od 1826. godine broj ravnateljstva sveden je na pet, a ravnateljstva za Bansku i Varaždinsku krajinu udružena su pod vodstvom ravnatelja

⁶⁵ Isto, 126-132.

⁶⁶ R. BIČANIĆ, *Doba manufakture u Hrvatskoj i Slavoniji (1750.-1860.)*, Zagreb, 1951., 122.-123.

⁶⁷ Za ravnatelja Karlovačkog šumskog ravnateljstva postavljen je Johann Siegfried Löffler, u Gospičkom šumarskom ravnateljstvu za ravnatelja je postavljen Nikolaus Findrik, u Varaždinskom Joseph Grohman, u Srijemskom Rudolf Cyrill Waworsch, u Slavonskom Stephan Csosich. (*Militär-Schematismus...*, Wien, 1822., 410.).

⁶⁸ To su već bili iskusni šumari i lugari koji će kasnije službovati i u Banskoj krajini, primjerice Filip Müller, Wenzel Tereba i Franz Durst.

J. Straube,⁶⁹ i djeluju pod nazivom *Warasdiner-Banal-Wald-Direction* sa sjedištem u Bjelovaru.⁷⁰ Šumarske odnose u Banskoj krajini kontinuirano su obilježavali nespo- razumi i upravni sporovi građana vojnog komuniteta Petrinja i vojnih vlasti o korištenju Kotar šume. Petrinjci su svojim dobro obrazloženim zamolbama o njihovu pravu vlasništva na tu gradsku šumu uspjeli uvjeriti kralja Franju I., Generalkomandu u Zagrebu i Bansku brigadu u Petrinji, ali u tome nikako nisu uspjeli kod stožera Druge banske pukovnije, koji desetljećima nastoji osporiti to specifično pravo Petrinjaca i njihovo samostalno gospodarenje tim dijelom banovinskih šuma. Pukovnijski časnici nikako nisu htjeli prihvatiti takvo stanje, osobito stoga što im je bilo poznato da je sličan spor o komunitetskoj šumi Kostajnice krajem 18. st. riješen prema zahtjevu pukovnije i ta se šuma otada ne priznaje kao općinska šuma, niti Kostajničani u vezi s tim postavljaju bilo kakve probleme. Slično stanje bilo je u Banatskoj krajini, gdje se vodila pravna bitka za šume vojnoga komuniteta Bele Crkve, te u Slavonskoj krajini za šume vojnoga komuniteta Petrovaradin i Zemun.

Pristojbe koje su krajišnici trebali plaćati za korištenje šumskih proizvoda vrlo su često analizirane i mjenjane, obično na štetu korisnika. Cjenik iz 1811. godine tijekom 1824. dopunjen je novom uredbom o ispaši stoke. Otada su krajišnici Banske krajine za svako rogato blago ili kopitara morali plaćati 5 krajcara, za telad, janjad i svinje koje još sišu po komadu su plaćali pristojbu od 3 krajcara, za ovcu 2 krajcara, za odrasle domaće životinje koje dulje ostaju na šumskoj ispaši 8 krajcara po komadu, a za koze se bez obzira na starost i veličinu, plaćala pristojba od 2 i 2/5 krajcara, a provincijalisti su plaćali sve dvostruko.⁷¹ Od važnijih propisa, kojih su se morali pridržavati i žitelji Banovine, treba spomenuti reskript od 24. veljače 1825. i od 4. srpnja 1825., koji određuju nove šumske pristojbe za stabla što se sijeku u prednjem (*vor*), srednjem (*mittel*) i visokom (*hoch*) gorju, potom Naputak o vođenju šumarskih računa iz 1826., i Naputak o novim novčanim kaznama i šumskoj ispaši iz 1829. godine. Budući da od 1787. nije izdan niti jedan cjelovit i detaljniji zakonski propis u kojemu bi bile razrađene i objašnjene mnogobrojne uredbe i okružnice, u studenom 1839. objavljen je Naputak o obavljanju šumarske službe i djelomice o korištenju šuma. Izradio ga je onovremeni ravnatelj šuma Banatske krajine Franz Bachoffen von Eich, a tiskan je u Beču 1840. pod nazivom *Forst-Instruction für die Grenz-Regimenten und Bataillons mit Beziehung auf das denselben untergeordnete Wald-Personale*. Ta instrukcija ima četiri poglavlja, a navedena problematika regulirana je u 161 članku. U prvom poglavlju opisno su uređena prava i dužnosti šumskog osoblja u krajiškim pukovnijama i bataljunima, njihova međuovisnost i hijerarhijska povezanost, te djelokrug poslova i osoblja zaposlena u šumarskim direkcijama; u drugom poglavlju uređeni su odnosi o osnivanju šumarskih ureda; u trećem poglavlju govori se o uvođe-

⁶⁹ Ova je promjena slijedila nakon ujedinjenja Banske, Varaždinske i Karlovačke generalkomande, koje od 1823. djeluju u Zagrebu pod nazivom *Wereingtes Banal-Warasdiner-Carlstadter General-Commando zu Agram* pod zapovjedništvom generala Pavla Radivojevića. Gospodarski odsjek, u koji je pripadalo i šumarstvo vodio je ratni povjerenik Romano Franz Sales. (*Militär-Schematismus...*, Wien, 1825., 30.-31.)

⁷⁰ Josip Straube, dotada ravnatelj Krajiškog šumskog ravnateljstva za Bansku krajinu imenovan je za ravnatelja novo organiziranog ujedinjenog ravnateljstva u Bjelovaru. Glavni nadšumar u šumama Varaždinsko-križevačke pukovnije bio je Josip Morvaj, a za šume Varaždinsko-đurđevačke pukovnije postavljen je šumar Franz Brandt. Sjedište ovog ravnateljstva od 1830. godine, ponovno je premješteno u Petrinju, a ravnatelj je i dalje bio J. Straube.

⁷¹ F. BACH, n. dj., 324.

nju te pravima i dužnostima šumarske policije, u četvrtom poglavlju govori se o iskorištavanju šumskog drveta, njegovoj sječi i odvozu, koji se mogao obavljati od 11. studenog do 19. ožujka, tj. od Martinja do Josipova, o smolarenju borova i smreke, o guljenju kore i sl. Osim šumarskog osoblja u ravnateljstvima, u pukovnijskim stožerima postavljeni su ponovno pukovnijski nadšumari, koji su imali nadzor nad šumskim ravnateljstvom i na taj način osiguravali potpuni utjecaj vojnih vlasti i u području šumarstva. Bansko i Varaždinsko šumsko ravnateljstvo i nakon toga propisa zadržava svoje sjedište u Petrinji, a na čelu mu je već osamnaestu godinu J. Straube, jašući lugar u Prvoj banskoj pukovniji bivši je šumarnik u Varaždinsko-đurđevačkoj pukovniji, Teodor Dizdar, a u Drugoj banskoj pukovniji te je poslove obavljao Kajetan Maschek, ujedno i svojevrzni koordinator između pukovnije i ravnateljstva. Naredenost vojnih vlasti nad šumarskom upravom sve je naglašenija, pa se mnogi prijedlozi ponekih šumara o unapređenju te važne gospodarske grane u Krajini nisu uopće razmatrali ili im se nije pridavala potrebna pozornost. Najbolji primjer za to bili su korisni prijedlozi usmjereni prema podizanju šumarstva Hrvatske krajine, koje je Dvorskom ratnom vijeću podnio šumarski stručnjak Ante Tomić, do 1844. nadšumar u Varaždinskom-banskom krajiškom šumskom ravnateljstvu.⁷² On je već tijekom 1843. izradio elaborat o nedostacima i mjerama za poboljšanje šumarskog sustava “nu pošto je u njemu nemilice šibao nedostatke uprave i zlorabe stanovite gospode, to nije za onda uspio”.⁷³ Drugi šumarski stručnjak, Ivan Kolar procjenjuje da su pukovnijska zapovjedništva onemogućavala “bilo kakav napredak šumarske službe”, šumari se u svom “poslu i radu nisu mogli slobodno kretati, a osim toga stavljale su jim se svakojake zaprieke po pukovnijskih zapovjedničkih, koja nisu bila kadra prosudjivati važnost i svrhu šumsko-tehničke struke ... a to je bila rak-rana, na kojoj je cijelo šumarstvo u Krajini trpilo ...”⁷⁴ Ti kritički osvrti imaju opće značenje i ne treba ih uzimati ravnomjerno prevladavajućim u svim krajiškim pukovnijama, što je posebice bilo vidljivo u Banskoj krajini, naročito od 1844. do 1848. godine. Zapovjednici banskih pukovnija, pukovnici Josip Jelačić i Petar Došen nedvojbeno su se zauzimali za gospodarski napredak i bolje životne uvjete krajišnika u svojim pukovnijama. O općem stanju gospodarstva na području Prve banske pukovnije J. Jelačić je 6. lipnja 1846. podnio opširno izvješće Glavnom krajiškom zapovjedništvu u Zagrebu, u kojemu je posebnu pozornost pridao i šumarskim odnosima u tom dijelu Krajine. On upozorava na trud i vrijeme koje krajišnici ulažu u sječu i odvoz ogrjevnog drveta onim osobama koje ih dobivaju besplatno ili uz malu nadoknadu, iz čega proizlazi da su krajišnici i tu nepotrebno zakinuti, a novčana nadoknada za to uopće nije odgovarajuća. Jelačić posebice razmatra čl. 143. Šumskog napatka iz 1839. godine i tvrdi da krajišnik zapravo ne dobiva što mu prema tom članku pripada, a to je besplatno dobivanje drveta nužnog za građevinske potrebe, za ogrjev, potom slobodna ispaša stoke i sl. Ne samo da se ne poštuju odredbe toga članka, nego je Generalkomanda svojom odredbom od 1842. potpuno zabranila ispašu svinja u visokim (*hoch*) šumama i dopušta je samo uz naplatu, premda u navedenom članku ništa nije upućivalo na izu-

⁷² Ante Tomić, šumarski stručnjak (Vinkovci, 5. 1. 1803. – Zagreb, 9. 1. 1894.). Šumarstvo studirao u Mariabrunnu u Austriji, od 1844. nadšumar u Ogulinskoj pukovniji, a od 1846. u Varaždinsko-križevačkoj pukovniji sa sjedištem u Bjelovaru, koja je ulazila u šumarsko ravnateljstvo kojemu je sjedište bilo u Petrinji.

⁷³ F. KESTERČANEK, Prilozi za povijest šuma ..., *Šumarski list*, 7. (1883.) 1, 16.

⁷⁴ I. KOLAR, n. dj., 90.

zeće svinja od prava slobodne ispaše u visokim šumama, a svinje su glavno bogatstvo krajišnika-ratarara. Graničari imaju poteškoća i u opskrbi građevnim drvetom, drvima za ostale kućne potrebe i ogrjevnim drvetom. To proizlazi iz naredbe Generalkomande od 25. srpnja 1845., prema kojoj se mogu dobivati samo ona drva koja su unaprijed određena za sječu, sukladno redovitim godišnjim krčenjima. Budući da te količine nisu u srazmjeru s cjelokupnim potrebama i zbog prioriternih potreba, ponajprije erara i ostalih povlaštenih zavoda i pojedinaca, krajišnici često ostaju uskraćeni, odnosno kažnjeni, uz obećanje da će nepravda iduće godine biti ispravljena. Slične lažne utjehe ponajčešće i dalje ostaju realnost u životu banskih krajišnika. Većim dijelom, misli Jelačić, i to je krajišnike prisiljavalo da posežu prema nedopuštenim i zakonski zabranjenim šumskim krađama, koje su sve primjetnije upravo na području Prve banske pukovnije. Zbog takvih radnji oni se podvrgavaju novčanim kaznama, izvanrednim rabotama, ali i tjelesnim kaznama. Primjerice, do kraja listopada 1845. u Pukovnici je evidentirano 1236 takvih prekršaja, za koje su na ime ukradenog drveta oni eraru morali platiti 2436 for. i 17 kr. i 929 radnih dana tlake. Krajišnicima neodgovara niti dosadašnji red pošumljavanja, a novom sječom šumsku među treba što više udaljiti od naseljenih mjesta, tako da krajišnici ne moraju često ispaštati kada i nisu krivi, ponajviše zbog nemara tamošnjih pastira, koji iz dosade i samovolje znadu praviti goleme šumske štete. Jelačić napominje da on ne dovodi u pitanje intenciju zakonodavca glede sankcija ugrađenih u spomenute propise, ali misli da bi se svi ti prekršaji u mnogome smanjili promjenom i dopunom tih propisa. Ponajprije, predlaže obustavu isporuke ogrjevnog drveta uaturi svim službenicima Banske krajine koji na to imaju pravo. Budući da se prema njegovom proračunu samo u Glinjskoj pukovnici u te svrhe godišnje dodijeli 1538 donjoaustrijskih hvati drveta, misli da bi bilo mnogo učinkovitije sve takve osobe uz plaću obešteti primjerenim novčanim iznosom, što bi za državu bio novčani izdatak od 2216 for. i 21 kr. Međutim, s druge strane, to bi bilo veliko olakšanje za žitelje Banovine, koji bi se mogli više baviti poljodjelstvom, i sve one radne dane koje su dosada morali davati kao rabotu u te svrhe, mogli bi iskoristiti u ratarstvu i stočarstvu, što bi vodilo prema boljem životu krajišnika. Jelačić predlaže i promjenu u slobodi ispaše stoke i svinja u visokim šumama i produljenju vremena tova. Misli da bi trebalo raditi na snižavanju novčanih kazni zbog nedopuštenog iskorištavanja šuma te pravednije razlučiti je li šteta nastala namjerna ili u nehatu. U slučajevima gdje se zbog nemara pastira gubi pravo na dozvolu za ispašu, novčane kazne trebalo bi potpuno ukinuti i pretvoriti ih u manje disciplinske mjere. Ako bi te kazne ostale, ne bi se smjele biti državni prihod, nego bi ih trebalo namijeniti u općekorisne dobrotvorne svrhe. Jelačić predlaže i povećanje broja stručnih šumarskih službenika, kojima bi se plaće mogle povećati ukidanjem novčanih naknada doušnicima (*Denunzianten*). To bi bio poticaj za moralne službenike, koji bi stekli sigurniji i nezavisan položaj, a službu bi obavljali prema prisegi i djelokrugu posla koji obavljaju; lijene i neodgovorne trebalo bi otpustiti a k tomu još i kazniti. Jelačić višekratno naglašava da novčane stavke o doušnicima i uhićenjima, ugrađene u šumarske propise, obeshrabruju krajišnike, a prokazivače, ako su negdje i potrebni, svakako bi trebalo ukloniti iz krajiških redova. Šumarske odnose treba više prilagoditi krajišnicima, ali sve dotle dok prevladava mišljenje da je jedno drvo važnije od jednog krajišnika, jer on sazrijeva brže nego što drvo raste, to će biti teško postići.⁷⁵

⁷⁵ AHAZU-Codices, BJ I/W1.; OA-OF ostavština Stjepana Pejakovića.

U godini podnošenja ovog Jelačićeva izvješća Generalkomandi u Zagrebu u Prvoj banskoj pukovnji šume su se protezale na 47 277 donjoaustrijskih jutara, a u Drugoj banskoj pukovnji 77 520 jutara. S Kotar šumom vojnoga komuniteta Petrinja od 2031 jutra, ukupni šumski pokrov Banske krajine tada je bio 126 828 jutara te nakon oranica, kojih je bilo 178 774 jutra, šume imaju najveći i najvrjedniji udjel u cjelokupnoj površini produktivnog zemljišta Banovine, kojeg je tada bilo 423 717 jutara.⁷⁶ Livade i vrtovi 1846. godine prostirali su se na 33 142 jutra, a ti su predjeli, djelomično uz šume, služili za ispašu i prehranu 14 609 konja, 58 208 komada krupnije rogate stoke i 27 359 ovaca. Međutim, koze kojih je nekada u Banskoj krajini brojčano bilo najviše, tada su se potpuno prestale uzgajati. Tijekom 1846. u banovinskim šumama bilo je posječeno i izvezeno 164 000 čhv. razne vrste drveta, što je gotovo sedam puta manje nego u Varaždinskom generalatu, gdje je prosječno izvezeno 1 012 000 čhv., a dva puta manje nego u Sedmogradskom generalatu. Najviše šuma, prema popisu iz 1846. bilo je u Varaždinskom generalatu - 816 717 jutara, potom u Sedmogradskom 500 000, u Banatskom 477 622 jutra, u Karlovačkom 462 739 i u Slavanskom generalatu 357 742 jutra. Od ukupno 2 152 081 jutara krajiških šuma tijekom 1846. godine posječeno je i izvezeno 2 382 600 čhv. drva.⁷⁷ O krajiškim šumama te se godine brinulo 632 šumara, lugara i ostalog osoblja. Najviše ih je, njih 20, bilo zaposleno u Banatskom šumskom ravnateljstvu sa sjedištem u Beloj Crkvi. U Varaždinsko-Banskom šumskom ravnateljstvu, uz novo postavljenog ravnatelja Franza Dursta bilo je zaposleno 4 nadšumara te 6 šumara i lugara. Među šumarima, koji su te godine radili u pojedinim šumskim ravnateljstvima, bilo je vrlo cijenjenih šumarskih stručnjaka. Osim A. Tomića i F. Dursta treba spomenuti Mihaela Berkića, nadšumara u Beloj Crkvi, koji je šumarski tečaj pohađao u francuskom gradu Nancyju još u vrijeme Napoleonove Ilirije, Wilhelma Kobelta, nadšumara Druge banske pukovnije, i Leopolda Möllera, ravnatelja Karlovačkog šumskog ravnateljstva, koji su visoke šumarske škole završili u Mariabrunnu.⁷⁸

Međutim, sposobni šumarski stručnjaci i poneki visoki vojni dužnosnici, primjerice pukovnik J. Jelačić, nisu bili kadri naglašenije pripomoći u podizanju krajiškoga šumarstva, bez detaljnijeg uređenja osnovnih krajiških zakona, ponajprije ustava i zakona o šumama. U temeljnom krajiškom zakonu iz 1850., koji u 70 članaka razvrstanih u sedam poglavlja, sankcionira temeljnu carevu poruku iz 1849., kojom je krajišnicima obećao općinski zakon i odgovarajuće povlastice, šumarski odnosi uređeni su od čl. 18. do 21., a sve šume u Krajini izričito su proglašene državnim dobrom.⁷⁹ Međutim, one su ostale opterećene mnogobrojnim servitutima krajišnika, koje vrhovne vojne vlasti u Beču neprekinuto nastoje umanjiti, ali zbog odlučnosti

⁷⁶ ÖStA-KA-HKR-Statistische Uebersicht von der Militärgränze für das Jahr 1846. Tafeln zur Statistik, 1846.-Tafel 29.

⁷⁷ Isto.

⁷⁸ Militär-Schematismus ... Wien, 1847., 447.-448. Usp. o tome i: Aleksandar UGRENOVIĆ, *Tri šumara starine*, u: Pola stoljeća šumarstva (1876.-1926.), Zagreb, 1926., 107.-114.

⁷⁹ Odredbe koje su se odnosile na uređivanje šumarskih odnosa u hrvatskom prijevodu prema *Narodnim novinama* iz 1850. glasile su: "čl. 18. Šume u Krajini dobro se državno. Iza kako se namiri, što carstvo dèrvah za granicu treba, ima se graničarom polag starih njihovih pravicah iz ovih šumah odredjivati bezplatno što im za potrebe domaće, za gradjenje i ogranjanje dèrvah treba, i to ponajprije njima, t. j. prije nego se ikom drugom dèrvah daje. Imadu zatim graničari pravo, svoju naiprije popisanu marhu i ostalu

krajišnika u očuvanju stečenih prava to im nije uspijevalo. Stoga se i nakon donošenja Temeljnog zakona do određene mjere može besplatno koristiti drvo za građevinarstvo, ogrjev i druge potrebe krajišnika. I dalje je vrlo važna ispaša domaćih životinja u šumama za žitelje toga područja, besplatno skupljanje žira i bukvice za svinje, košnja paprati izvan branjevina, vađenje korijena paprati za stočnu hranu i sl. Ovakvo opširno uređenje šumarskih odnosa u osnovnom zakonu za Vojnu krajinu bio je koristan poticaj pravnicima i šumarskim stručnjacima, koji su upravo u to vrijeme obavili potrebne predradnje za izradu novog zakona o šumama.

4. Izrada izvješća o općem stanju banovinskih šuma, unaprjeđenje šumarske službe i donošenje novog zakona o šumama (1851.-1871.)

Nakon donošenja Temeljnog zakona 1850. godine u svim pukovnijama Krajine počinju ospežni radovi na izradi izvješća o stanju šuma s obzirom na površinu, broj šumskih predjela, tzv. revira i njihovih naziva, vrstu i kvalitetu drveta, prirast i pošumljavanje, prihode od korištenja šuma, broj šumarskog osoblja i novčana sredstva koja su potrebna za njihove plaće i druge prinadležnosti. U Prvoj banskoj pukovnici na konačnom sređivanju izvješća radili su potpukovnik Antun Benko, gruntovničar Ivan Kadić i nadšumar T. Dizdar, a u Drugoj banskoj pukovnici te su poslove vodili šumarski ravnatelj F. Durst i nadšumar Jovan Čučković. Glinska pukovnija bila je podijeljena na 32 šumska okruga, odnosno revira, a Petrinjska na 35 revira.⁸⁰ Unutar svakog revira šume su razvrstane prema njihovim nazivima i veličini, a reviri su obično obuhvaćali šume jedne pukovnijske satnije, ali su gdjegdje obuhvaćali i dio šuma koje su se prostirale u dvije ili više satnija. Međutim, to su bile iznimke, nastale zbog nepotpune izmjere zemljišta, zbog promjena u izradi katastra zemljišta u pukovnici i sl.

životinju, na pašu i u žir tierati, samo ne u branjevine, i to brezplačno i bez vadjenja ceduljah za pašu i žirovinu; zatim izvoziti suho granje i dèrvlje u tri dana svake nedielje, koje će odredjivat starešinstvo občine u porazumljenju s nadzorničtvom šumah. Siečenje sitne gradje od bukova i nižjega dèrvja može se uz odredbu regimente dopustiti i kad nije vrieme dèrvosieka, pri čem se međjutim obdèržavat imaju šumski zakoni. Okrajci šumah, koji su izvan medje ili hunka šumske, mogu se odпустiti graničarskim kućam, kojim zemlje treba, za njive i livade ili za voćnjake i vinograde. Dopušteno im je također, polak pravilah koji su šumskimi zakoni ustanoviti, u otvorenih šumah kupiti brezplačno žir i bukvicu za potrebu svoje životinje, a tako i kestene, zatim izvan branjevine kositi paprat, i korienje od paprata upotrebljavati kao kèrmu. Radi šumskoga kvara nesmiju lugari i nadzornici šumah kuće graničarske preiskavati, nego moraju za to, kad se kvar dogodi, najprije punomočje iskati od poglavarstva; izuzima se samo onaj slučaj, ako lugar koga na samom kvaru zateče i zato za njim u potieru ide. Ova ustanovljenja uporabljavaju se i na tako zvane ritove u banatskoj granici i u šajkaškom batalionu. § 19. Od dervah za tergovinu i zanate, zatim za gradjenje fabričkih sgradah, obsebnih dielaonicah itd. ima se u buduće platjati propisana šumarina (šumska taksa); a ima se gledati, da se točno pronadje, koliko za kuću dervah treba osobito već i radi toga, da dervarenje, paša, žirovina nebi više, nego što bi valjalo, prelazila potreboću domaču, ili da se ne bi ista razprostrèla i na takove osobe, koje nespadaju u stališ graničarski. § 20. Nastojanje oko šumah ustanovit će se osobitom naredbom za šume, pri čem će se, kao što treba, čuvati gorinapomenute pravice graničarske. § 21. Dopušteno je privatne šume zametnuti i deržati. Zameti novih šumah na zemlji, koja je danku (porezu) podveržana, imaju se poglavarstvu prijaviti. (Usp. o tome i: Ognjeslav UTJEŠENOVIĆ OSTROŽINSKI, Kućne zadruge - Vojna krajina (izbor tekstova i predgovor Drago Roksadnić), Zagreb, 1988., 235.).

⁸⁰ ÖStA-KA-HKR B VII/371 F-10.

Prema izmjeri iz 1852. godine vidljivo je da se šume u Prvoj banskoj pukovnici već desetljećima iskazuju u približno istim površinama, slično kao i u Drugoj banskoj pukovnici. Ipak treba primijetiti da je područje Vranovinske satnije i dalje pokriveno s najviše šuma, koje su 1852. godine iskazane na 8070 jutara i 715 čhv. Kvalitetnih šuma s pretežito bukovim i grabrovim drvetom bilo je u Petrovoj gori na 3 483 jutara i 84 čhv., a dio šuma Petrove gore od 915 jutara 1152 čhv. tom je izmjerom prelazio u drugi revir i teritorijalno pripadao u Čemerničku satniju, zatim je slijedila Klasnička satnja s ukupno 7416 jutara i 1233 čhv. šuma, te Majanska satnja s 7089 jutara i 161 čhv., a Glinska satnja sa 539 jutara i 421 čhv. te Kraljevačka satnja 304 jutara i 94 čhv. i dalje su se nalazile na dnu ljestvice kvantitativnih i kvalitativnih pokazatelja šumskog pokrova Prve banske pukovnije. (**Prilog 1.**) Iste godine obavljena je izmjera šuma i u Drugoj banskoj pukovnici; prostirale su se na ukupno 77 574 jutara i 969 čhv., a treba napomenuti da u taj broj nije uključena petrinjska gradska šuma, koja je tada imala 2000 jutara i 68 čhv. (**Prilog 2.**). U Drugoj banskoj pukovnici najkvalitetnije i najbrojnije šume nalazile su se u Rujevačkoj satnji na 16 427 jutara i 672 čhv., potom u Umetičkoj satnji na 7815 jutara i 4 čhv., u Jasenovačkoj satnji, posebice bogatoj hrastovom šumom, na 7310 jutara i 489 čhv., te u Hrastovačkoj satnji na 7283 jutara i 120 čhv., također poznatoj po kvalitetnoj hrastovoj šumi, naročito u revirima koji su se protezali uz rijeku Savu, kao što su Evin Budjak i Zelenik. Za šume Kostajničke satnije, koja je sa 1504 jutara i 1260 čhv. šuma, bila na zadnjem mjestu u toj pukovnici sredinom 19. st. bili su zainteresirani onovremeni ugledni hrvatski poduzetnici i trgovci, među kojima i Ambroz Vranicany iz Karlovca i Pavao Bittrof iz Siska. Budući da su šume u kostajničkim revirima Vranova glava i Nartak bile poznate po hrastovini koja se ponajviše upotrebljavala za izradu dužica, prihodi iz tih šuma svake su godine osjetno punili krajišku proventnu blagajnu.⁸¹ Kvalitetnim vrstama drveta obilovala je i šuma Kotar, koja je uz još dvije komunitetske šume u cijeloj Vojnoj krajini, uspjela zadržati poseban status, pa su se prihodi od iskorištavanja te šume slijevali u komunitetsku proventnu blagajnu, što je Petrinjcima omogućavalo brži gospodarski napredak, za razliku od Kostajničana, koji u tome nisu uspjeli.

Prva banska pukovnica s ukupno 47 275 jutara i 369 čhv. šuma i dalje je među pukovnijama Hrvatsko-slavonske vojne krajine, područje najmanje pokriveno šumama, i sa Slunjskom pukovnijom, koja je tada imala 62 117 jutara i 149 čhv. šuma, pripadala je među najsiromašnije u tom dijelu Vojne krajine. U Karlovačkom generalatu, područje najbogatije obraslo šumom u tom razdoblju bilo je u Otočkoj pukovnici, i to sa 208 262 jutara i 1575 čhv. šuma, a Ogulinsku pukovnicu sa 82 978 jutara i 879 čhv. prema količinama i kvaliteti drveta⁸² umnogome bismo mogli uspoređivati sa šumama Druge banske pukovnije. U Slavonskom generalatu prvo mjesto sa 117 662 jutara i 350 čhv. i dalje drži Brodska pukovnica, ispred Gradiške pukovnije, koja je

⁸¹ Isto, spis 18.

⁸² U Ogulinskoj pukovnici tijekom 1852. godine šume su bile podijeljene u 40 revira, koji su nosili nazive: Mala gora, Cerni verh, Duliba, Jasenovo bilo, Alino bilo, Skamnica, Letinaczk kosa, Debeli verh, Stari brinj, Golo Smerke, Stajniczka Kapela, Kapela Pisčetak, Makovnik, Alilovica, Bitoraj, Javornica, Srednja gora, Kerpel, Kučaj, Grozd, Kosačka kosa, Smolnik, Bjelolasica, Višnjevica, Titra i Sertić polje, Plitvički Klanac, Krasnica, Crna uvala, Mala Kapela, Ljubča, Mašvina, Stošer, Crna uvala, Debela glava, Drenovica, Malkoćevica, Kalaća, Babina gora, Tertor i Medjuvodje. (ÖStA-KA-HKR-B-7 371-21.).

1852. imala ukupno 103 563 jutra i 1219 čhv. šuma. Đurđevačka pukovnija u Varaždinskom generalatu, prema količini i kvaliteti šuma na 127 262 jutra i 1521 čhv., druga je prema veličini i važnosti šuma u Hrvatsko-slavonskoj vojnoj krajini.⁸³ Šumarstvo, kao važna gospodarska grana u Vojnoj krajini, ostalo je najrazvijenije u Banatskoj krajini, gdje su šume zauzimale 522 938 jutara i 302 čhv.⁸⁴ Stoga je na tom teritoriju zaposlen najveći broj šumarskih službenika, a tamošnji vrsni šumarski stručnjaci, primjerice Franz Kadić i W. Tereba ujedno su stalni suradnici i dopisni članovi Zoološko-botaničkog društva u Beču. U to vrijeme obavljaju se i organizacijske promjene u vojnokrajiškim šumskim ravnateljstvima, a za šume Banske i Slavonske krajine osnovano je zajedničko ravnateljstvo *Banal-Slavonische Militär-Grenz-Wald-Direction* sa sjedištem u Petrinji. Ravnatelj je ostao F. Durst, nadšumar Brodske pukovnije bio je Michael Zauner, a Gradiške pukovnije Franz Hedačić.⁸⁵

Velike kadrovske i organizacijske promjene u krajiškom šumarstvu tekle su zajedno s pripremanjima za primjenu austrijskog zakona o šumama i na teritoriju Vojne krajine, što je trebalo pridonijeti ravnomjernom podizanju šumarske kulture u gospodarstvu krajiškim šumama, ali i šumarske znanosti, u čemu se znatno više napredovalo u Civilnoj Hrvatskoj i ostalim dijelovima Habsburške Monarhije. Ukinuta su sva dotadašnja ravnateljstva, provedena je svojevrсна centralizacija u upravljanju i gospodarstvu krajiškim šumama, a od 1858./9. djeluju samo dva središnja krajiška ravnateljstva, u Zagrebu za Hrvatsko-slavonsku vojnu krajinu, koje je vodio Mihael Brkić, i u Temišvaru za Banatsko-srpsku vojnu krajinu, gdje je za ravnatelja postavljen Venzel Tereba. Novi ravnatelj šuma Hrvatsko-slavonske vojne krajine nastoji povećati broj šumarskih službenika tamo gdje je to bilo prijeko potrebno, primjerice u Banskoj krajini, a povećanje plaća šumara također je jedan od prioriteta naveden u elaboratu za reorganizaciju i podizanje krajiškog šumarstva. Dosadašnjeg nadšumara Druge banske pukovnije, J. Čučkovića premjestio je iz Petrinje u Glinu, a na njegovo je mjesto postavio jednog od najpoznatijih hrvatskih šumara Franju Šporera.⁸⁶ Osim njega o šumama Petrinjske pukovnije otada se brinulo pet šumara. Anton Minatzky bio je zadužen za šume Petrinjske satnije⁸⁷, Gustav Ganovsky za šume Ruje-

⁸³ ÖStA-KA-HKR-B-7 371-21.

⁸⁴ Isto.

⁸⁵ *Militär-Schematismus ... Wien, 1854., 708.*

⁸⁶ Franjo Šporer, šumarski stručnjak (Dubovac kraj Karlovca 1806. - Mehadio, Rumunjska, 16. 10. 1865.). Službovao u Križevcima, Otočcu, Vinkovcima, Osijeku, Fužinama, Petrinji i Mehadiji. Uz Dragutina Kosa i A. Tomića najviše je pridonio podizanju šumarstva u Hrvatskoj, posebice u Vojnoj krajini. Godine 1865. izdao knjigu o šumarstvu u Vojnoj krajini, u kojoj oštro kritizira osnovne šumarske prilike na krajiškom području. (O njemu vidi opširnije, A. UGRENOVIĆ, *Tri šumara starine*, u: *Pola stoljeća šumarstva*, Zagreb, 1926., 207.; F. KESTERČANEK, Nadšumar Franjo Šporer, *Šumarski list*, 5. (1881.), 210.-226.).

⁸⁷ Šume Petrinjske satnije bile su tada razdijeljene u četiri revira. U revir Velika Lasinja pripadale su šume sela Drenčine pod nazivom Glogova na 86 jut. i 727. čhv., Mošćenice šuma Moščenički lug na 80 jut. i 700 čhv., Crnca šuma Mala Lasinja na 164 jut. i 737 čhv., te šume kojima su zajednički rapolagali žitelji sela Mošćenice i Pračna pod nazivom Mošćenice na 60 jut., te Pračno i Vojni Sisak šume pod nazivom Velika Lasinja na 432 jut. i 895 čhv. U reviru br. 15. zvanom Piškornjač, krajišnici sela Crnac i Pračno iskorištavali su šume Piškornjačka Greda na 812 jut. i u reviru Stari Gaj mještani sela Mađari i Komarevo koristili su šumu istog naziva na 857 jut. i 1138 čhv., a u reviru Taborske kose, žitelji sela Taborišta, Budičine, Hrastovice i Cepeliša obskrbljivali su se u šumama Taborske kose, koja se prostirala na 191 jut. i 1235 čhv., Graberje na 50 jut. i Vučinjak na 817 jut. i 365 čhv. (HDA-434-1857-75-321).

vačke satnije, Carl Wanbera za šume Jasenovačke satnije, Demetar Tatalović za šume Sunjske satnije sa sjedištem u Stazi i Carl Przibislavsky za šume Umetičke satnije sa sjedištem u Mečenčanima. Dotada je uz pripomoć dvojice lugara šumar Mintazky bio zadužen za nadgledanje svih 77 000 jutara šuma Druge banske pukovnije, što je svakako ostavilo niz negativnih posljedica u šumarstvu toga područja, počevši od neracionalnog iskorištavanja šuma, povećanja šumskih krađa i drugih zloporaba. F. Šporer upravo je ravnomjernim rasporedom šumara, njihovim boljim plaćama i većom odgovornošću prema službi, makar već star i bolestan, težio pokrenuti šumarsku službu i cjelokupno šumarstvo Banske krajine podignuti na višu razinu. Stoga je odsada Mintazky nadgledao i obilazio tek 3522 jutra i 997 čhv., a šumar C. Wanbera trebao je popraviti dotada dosta loše šumarske odnose u Jasenovačkoj satniji, koja je raspolagala sa 7310 jutara i 1489 čhv. šuma, razvrstanih u tri revira. U reviru Višnjički bok prostirale su se šume iz kojih su drvo iskorištavali krajišnici sela Drenov Bok i Uštica, i to u šumskim predjelima Klenov bok, Gjukina Greda i Višnjički bok na 1469 jutara i 875 čhv., u reviru Žabarski bok drvom su bili opskrbljivani žitelji Puske, i to u šumama Zelenkin kut i Žabarski bok na 1828 jutara i 1484 čhv., a u reviru Krndia, koji se nalazio na području sela Jasenovac i Krapje, žitelji tih mjesta svoje su potrebe podmirivali u šumama Gusta šuma, Gaj, Gornje polje, Čosina i Jurišina greda na 4012 jutara i 766 čhv.⁸⁸ U Prvoj banskoj pukovniji, o šumama Glinjske satnije brinuo se šumar Engelberg Burak, za šume Vranovinske satnije sa sjedištem u Topuskom Johan Gasser, za šume Bovičke satnije Franz Tvržnik i za šume Klasničke satnije šumar Franz Benko.⁸⁹ Tijekom 1859. ukupno je bilo zaposleno 89 šumarskih službenika u Banskoj krajini; 52 u Drugoj i 37 u Prvoj banskoj pukovniji, a najveći broj šumarskog osoblja, što je i razumljivo s obzirom na tamošnje goleme šumske površine, bilo je zaposlen u Otočkoj pukovniji: 104 osobe. Kao što je Otočka pukovnija prema veličini šuma i broju šumarskog osoblja zauzimala prvo mjesto u Hrvatsko-slavonskoj vojnoj krajini, tako je Rumunjsko-banatska pukovnija, s još većim šumskim površinama i 211 šumarskih djelatnika, držala prvo mjesto u dijelu Krajine koji je obuhvaćalo krajiško šumarsko ravnateljstvo sa sjedištem u Temišvaru.⁹⁰ F. Šporer nastojao je dovesti u realnije omjere i prekomjerno iskorištavanje šuma, koje sve naglašenije u najkvalitetnijim šumama tog područja pokušavaju i znatnim dijelom i uspijevaju provoditi poznati trgovci drvom i njegovim proizvodima. Stoga ubrzo dolazi do nesuglasja između njega i ravnatelja rudnika u Trgovima Josefa Steinauera, koji je zbog povećanja proizvodnje trebao goleme količine drveta za dobivanje drvenog ugljena, a koje je taj rudnik koristio još od 1805. godine, kada su u te krajeve došli prvi drvari i ugljari i počeli oživljavati "ovdašnje prašume po kojih jedva da je do onda i tutanj sjekire ječio ..."⁹¹ Drvo za dobivanje ugljena sjeklo se na području Rujevačke satnije u revirima Majdan i Hleb, i to u šumama Crna kosa, Čaternja i Vidoria. Početkom siječnja u Crnoj kosi posječeno je 1500, a u ostale dvije šume također 1500 kubičnih hvati kvalitetnoga drveta. Rudnik u Trgovima s "elegantnim i skupocjenim znatno većim poduzećem u Bešlincu natjecao se svojom proizvodnjom na trošak šumarstva, što jasno dokazuju ugovori i zajam-

⁸⁸ HDA-434-1857-75-321.

⁸⁹ Militär-Schematismus ... Wien, 1859., 220.

⁹⁰ Isto, 508.-509.

⁹¹ Gustav PAUSA, Pouglijvanje u banskoj krajini, *Šumarski list*, 7. (1883.) 6., 275.-276.

čene nizke cijene, za dobavu potrebitog drva i tim osigurana mogućnost jeftine proizvodnje ugljela”. Tako je rudnik željeza u Trgovima kubični hvat drva za izradu ugljena plaćao 70 novčića, a kubični hvat građevnog drva tek 1 for. i 5 novčića; rudnik bakra u Bešlincu uz pomoć vojnih vlasti uspio je ostvariti još niže cijene. Budući da je Šporer odlučno branio interese krajiškoga šumarstva, rudnik je zapao u poteškoće, na što su morale reagirati i više vojne vlasti Generalkomande u Zagrebu.⁹² O poteškoćama rudnika tada je pisano i u Gospodarskom listu.⁹³ Iste 1859. godine Šporer je dolazio u sukob s krajiškim vlastima i zbog prekomjernog komercijalnog iskorištavanja šuma. Mnogobrojne trgovačke tvrtke uz naklonost vlasti i povoljne cijene dobivale su u zakup pojedine dijelove krajiških šuma, u kojima su sjekli hrast za izradu dužica, koje su se izvozile u Francusku, a djelomice u Njemačku i Englesku. Kao što je poznato, od dužica su se pravile bačve, a u banovinskim šumama u te je svrhe najveće poslove obavljao karlovački trgovac A. Vranicany i sisački trgovac Pavao Kotur. Generalkomanda u Zagrebu 16. svibnja 1859. dala je suglasnost Vranicanyju da uzme u zakup na 10 godina pojedine šumske predjele u Jasenovačkoj satniji, poglavito u šumama Krndiji i Žabarski bok; u njima je ugovorio sječu i preradu 900 hrastovih stabala, u šumama Hrastovačke satnije Čadjavski bok - 2000 stabala, Ripstok - 400, Zelenik - 1000 i Evin budjak - 700 stabala. Ponuđena cijena po stablu bila je 15 for., ali je prilikom sklapanja ugovora neznatno korigirana pa je ukupni novčani iznos za isplatu bio utvrđen na 89 454 for. i 75 novčića. Istovremeno Vranicany je na sličan način ugovorio kupovinu hrastova drva u Slavonskoj krajini, i to u Gradiškoj pukovniji 15 000 stabala za 332 753 for. i 75 novčića, i Brodskoj pukovniji 50 000 hrastovih stabala za 1 475 582 for. i 52 novčića, te je samo od tog trgovca u Krajiški proventni fond trebalo ući 1 897 789 for. i 125 novčića. Šporer je svoje neslaganje prema prekomjernom iskorištavanju banovinskih šuma potkrijepio podacima koji idu u prilog njegovim razmišljanjima, a to su količine besplatno izdanoga drva iz šuma Druge banske pukovnije za državne, općinske i krajiške potrebe. Prema izvješću koje je obuhvatilo razdoblje od 1853. do 1857. godine proizlazi da je u te svrhe, dakle besplatno, samo u tih pet godina posječeno 20 381 hrastovih stabala, 2338 brestovih stabala, 6414 bukova, 2509 kestenova, 229 bijelih jasenova i 1309 jašji, breza i sl., ukupno 33 180 stabala, od čega je u građevinske svrhe upotrebjeno 21 678 stabala, ponajviše hrastovih stabala, a za ostale svrhe 11 502 šumskih stabala. Za ove goleme izdatke, u pukovnijsku proventnu blagajnu ušli su skromni prihodi, ponajviše prikupljeni od šumskih pristojbi za plodove hrasta i bukve, za ispašu stoke, svinja i pčela, za branje kestena, od kazni i sl. Od 1853. do 1857. Prihodi su ukupno iznosili 14 215 for. i 4 novčića; a u mnogo većim šumama Gradiške pukovnije u tom razdoblju za besplatno izdano drvo u tamošnji pukovnijski proventni fond pripjelo je 78 404 for. i 47 novč., a u Brodskoj pukovniji 110 184 for. i 34 novč.⁹⁴ Budući da Šporer, jedan od najpoznatijih šumarskih stručnjaka, nije uspio u svome nau-

⁹² HDA-434-1859-75-28/4.

⁹³ U članku kojim se hvali rudnik u Trgovima spominje se i problem ugljena, koji je “glavna zapreka, što se do sada ruda nije mogla taliti. Vlada je iztina, društvu dopustila da može svake godine 20 000 hvatnih tvrdih drvah sieći, al su šume poudaljane i put se je morao do njih graditi, stoga je talenje za osam mjesecih zakasnilo. No društvo je u one gore opremilo lani 148 Tirolacah, Štajeracah i Kranjacah, koju šumu neprestance sieku i od posiečenog drveta ugalj pale, te su ga već toliko prigotovili, da će se talenje rude za koji mjesec započeti”. (*Gospodarski list*, 7. (1859.) 2., 7.)

⁹⁴ HDA-434 1859-75-3.

mu te je došao u sukob s onovremenim pukovnikom Druge banske pukovnije Mihaelom Kasumovićem, kao i zbog i starih "grijeхова" prema vrhovima krajiških vlasti, premješten je u Banatsku pukovnicu, gdje je radio do prerane smrti.

Nastojanja Šporera, Tomića i drugih, koji su također dali golemi doprinos u podizanju krajiškoga šumarstva, u Vojnoj krajini počinju se od 1860. godine barem djelimiце ostvarivati, stupanjem na snagu Zakon o šumama donijetog za države Austrijskog Carstva još 1852. godine.⁹⁵ Tim zakonom prvi se put jednim šumskim propisom u Krajini nedvosmisleno određuje vlasništvo nad krajiškim šumama, koje se prema čl. 1. tog zakona dijele na državne krajiške šume, tj. šume erara, i one šume kojima neposredno upravljaju pojedine krajiške pukovnije; na općinske šume, koje se nalaze u vlasništvu seoskih općina i vojnih komuniteta, i na privatne šume. U zakonu su ugrađene i odredbe kojima je naglašeno da gospodarenje šumama i stjecanje dohotka od njihova iskorištavanja isključivo pripada u nadležnost krajiških pukovnica, a ne Generalkomande u Zagrebu ili drugih krajiških institucija, kao što je bilo dotada. Međutim, šumarsko osoblje niti ovim zakonom nije dobilo ona prava za koja su se mnogi napredni šumari desetljećima zauzimali. Jedino je vrlo jasno uređena obveza krajiških vlasti usmjerena prema uvažavanju stručnog mišljenja šumara, a šumari su imali neograničeno pravo u organiziranju čuvanja šume i sl. Prema tome najvažnija pitanja, ona gospodarske i financijske naravi, ostavljena su u nadležnosti krajiških vlasti. Prema tom zakonu i dalje djeluju dva šumarska ravnateljstva, a u svakoj pukovnici osnovani su šumarski uredi. U Banskoj krajini ustrojena su dva ureda, svaki za područje jedne pukovnije. U Prvoj banskoj pukovnici o šumama na 47 107 jutara uz nadšumara Antuna Benakovića brinulo se još 4 šumara, 8 šumarskih pripravnika, 8 lugara prve i 16 lugara druge vrste, ukupno 36 šumarskih zaposlenika. U Drugoj banskoj pukovnici zbog većih površina šuma o šumama su se brinule ukupno 52 osobe, a u šumarskom uredu Pukovnije uz nadšumara bilo je zaposleno 4 šumara, 10 šumarskih pripravnika i 36 šumara-lugara, među kojima su se nalazili i kasnije vrsni šumarski stručnjaci Franjo Čordašić i Emil Durst.⁹⁶ Za šumare je tada izdana i uredba koja se odnosila na obavljanje šumarske službe u Vojnoj krajini, o plaćama, odori i sl. Uvođenjem Zakona o šumama, izdani su propisi za ponovnu izmjeru i procjenu šumskog dobra i organizaciju šumarske službe, ali te su pripreme trajale sve do 1871. Godine, kada su obavljene do tada najopsežnije promjene u gospodarenju krajiškim šumama. Nakon obavljene procjene šuma u svakoj pukovnici, šume se bile razdijeljene na dva po vrijednosti jednaka dijela, od kojih je jedan pripao državi, a drugi novoosnovanim imovnim krajiškim općinama, kojih je bilo deset. U Banskoj krajini osnovana je Prva banska imovna općina sa sjedištem u Glini, koja se teritorijalno poklapala s područjem Prve banske pukovnije, i Druga banska imovna općina sa sjedištem u Petrinji, koja se prostirala na području Druge banske pukovnije. Otada i šumarstvo Banske krajine ulazi u novu fazu razvoja, koja zasluđuje posebnu pozornost istraživača.

⁹⁵ Carskim patentom od 24. lipnja 1857. Šumski zakon Austrijske Carevine od 3. prosinca 1852. u Civilnoj Hrvatskoj uveden je 1. siječnja 1858., a okružnicom vrhovnog vojnog zapovjedništva od 7. veljače 1860. taj je zakon s neznatnim dopunama, protegnut i na cijelo područje Vojne krajine. (*Zakoni i naredbe tičući se Šumske uprave i šumskog gospodarenja* (uredili Andrija BOROŠIĆ - Antun GOGLIA), Zagreb, 1900., 3.).

⁹⁶ *Militär-Schematismus ...* Wien, 1861., 689.-692.

Zaključak

Sustavnije uređenje šumarstva i gospodarenja šumama u Vojnoj krajini počinje sredinom 18. st., prvo u Slavonskoj i Banatskoj krajini, a potom u Karlovačkom i Varaždinskom generalatu. U Banskoj krajini, specifičnom dijelu Hrvatsko-slavonske vojne krajine, odnosi krajišnika prema iskorištavanju šuma podrobnije se počinju uređivati nakon donošenja Šumskog reda 1787. godine. Ovim redom banskim krajišnicima konačno se zakonskim propisom daje do znanja da je krajiško šumarstvo jedna od najvažnijih gospodarskih grana, otada pod izravnim nadzorom najviših vojnih vlasti (i cara) i da se dotadašnje samovoljno i neracionalno iskorištavanje krajiških šuma više neće tolerirati. Krajišnici i dalje zadržavaju stečena servitutna prava, ali ona se ne mogu koristiti neograničeno i bez ikakva reda, kako u stjecanju i korištenju obradivog zemljišta, tako i u iskorištavanju krajiških šuma. Šumski red prvi je zakon kojim se žiteljima Banske krajine nedvosmisleno počinju reducirati "stare pravice", i njegovom primjenom počinje novo razdoblje u gospodarenju banovinskim šumama. A poruke odredbi prožetih edukativnim obilježjima svrhovito i neprekinuto trebaju poticati krajišnike na promjenu njihova odnosa prema šumama, koje treba shvatiti kao vječno nasljedno dobro, kojim se ima valjano gospodariti.

Od donošenja Šumskog reda 1787. godine pa do austrijskog Zakona o šumama, koji se u Vojnoj krajini počeo primjenjivati 1860. godine, Banska je krajina s prosječno 120 000 jutara šuma u ukupnim površinama šuma Hrvatsko-slavonske vojne krajine sudjelovala tek sa 9,2 %, što ju je svrstavalo u krajiška područja s najmanje šuma. Ali s visokih 34 % šuma od ukupnih zemljišnih površina banskoga dijela Krajine bila je među najšumovitijim predjelima Krajine. Osim toga prema vrsti drveta i karkvoći, posebice hrasta i bukve, to je područje, srazmjerno veličini šuma i ukupnoj površini teritorija, bilo na vrhu ljestvice cjelokupnih krajiških šuma. Zbog blizine velikih riječnih tokova (Una, Sava, Kupa) i donekle zadovoljavajućih cestovnih prilaza, te šume zarana počinju privlačiti pozornost trgovaca, koji su bezobzirnomo i jeftinom eksploatacijom banovinskih šuma ostvarivali velike zarade, a tom dijelu Krajine uz neodgovarajuću nadoknadu nanosili goleme gospodarske štete. Prihodi od takvih prodaja nisu bili srazmjerni vrijednosti posječenih stabala, a banski krajišnici, njihovi šumarski uredi i šumarnici, zbog odlučujuće uloge Generalkomande u Zagrebu, na te pojave mogli su tek neznatno utjecati, poput nadšumara Franje Šporera 1859. godine.

Iako je područje Banske krajine prema veličini šumskog pokrova bilo najsiromašniji dio Vojne krajine, a zakonska regulacija u šumarstvu na tom području počela tek 1787. godine, u šumarstvu Banovine sve do 1871. godine - promatranom u korelaciji uređenja i podizanja šumarskih odnosa, šumarskog osoblja, krajišnika i vojnih vlasti - prevladavala su ona obilježja koja su ga svrstavala među nezaobilazne segmente u cjelokupnom razvoju šumarstva Vojne krajine.

Prilog 1.
Šume Prve banske pukovnije prema izmjeri iz 1852. godine

Naziv satnije	Broj revira	Naziv šume i revira	Površine po šumama		Površine po revirima	
			jutara	čhv	jutara	čhv.
Čemernička	1	Cvianovac	85	1255		
		Branjenica	222			
		Batinova kosa (revir)	160	613		
		Uhm	153	815		
		Topuske kose	436	731		
Vranovinska		Topuske kose	221			
Čemernička	2	Petrova gora (revir)	915	1152	915	1152
Vranovinska	3	Petrova gora	1252	27		
		Debela kosa (revir)	946	193	2198	220
		Petrova gora	2230	67	2330	67
		Orlova (revir)	2373	214	2373	214
Glinska	6	Biljeg	89	671		
Kraljevčanska		Šanja (revir)	114	714		
Glinska	7	Pogledić (revir)	277	1195	277	1195
Majska	8	Orlova (revir)	1012	1400		
		Šaševa (revir)	650	1210		
		Čemernica	231			
	9	Perekovac i Sivac (revir)	2660	519	2660	519
10	Prolom (revir)	2534	242	2534	242	
Klasnička	11	Bucino brdo	805	200		
		Suzića kosa (revir)	764	109		
		Rastovača	502	827		
		Ponorac	545	719	2617	255
	12	Kobiljak (revir)	1433	842		
		Bojna	940	146	2373	988
		Sivica i Badrinovac	400	51		
		Vješala (revir)	686	726		
13	Danguba i Mješaić	1340	678	2426	1455	
	Popov gaj (revir)	2162	867	2162	867	
Malogradačka	15	Geline (revir)	1997	449	1997	449
	16	Angjelina kosa (revir)	2162	523	2162	523
	Kraljevčanska	17	Vlahović	22	118	
Grabovac (revir)			30			
Janjanski bukovic			50	191	102	309
Mokrički lug (revir)			607	71		
Gorska	18	Drum	404	369		
		Dumače	100		1111	440
		Kruški gaj	164	654		
	19	Petzki gaj (revir)	198	1533		
		Javor	146	1548		
		Mala gora	180			
20	Bišević	846	951			
	Ponikvarski gaj (revir)	214	565			
	Katušinka	49	668			
Stankovačka	21	Rastova kosa (revir)	479	380		
		Winica	563	238	1042	618
	22	Pokule	908	499		
		Kapčevac	80	190		
		Jamlje (revir)	169	458		
		Kostainik	71	142		

Glinska		Dugo sleme	172	965			
Stankovačka	23	Sašnica	613	50			
		Čurkovac (revir)	364	871			
		Vučina strana	299	480			
		Vinica	180	869			
Bovička	24	Kobiljača (revir)	308	1316			
		Brezina	164	473			
		Roviška	518	1220			
		Uhm	779	1050			
	25	Boturi i Fotovac	153	1049			
		Kozarac (revir)	256	402	1189	901	
		Gornji Kovačevac	1380	109			
Lasinjska	26	Donji Kovačevac	370	960			
		Brezje (revir)	147	889			
		Kremešnica	617	447			
	27	Žunci (revir)	257	176	874	623	
		Cerna draga	360	1289			
	28	Bukova glava (revir)	616	341	977	30	
Bovička		Ilova	186				
Vrginmostska	29	Hergjavac	500	30			
		Abes (revir)	440	1040			
		Jurina berda (revir)	315	676			
	30	Mala trepča	679	925	995		
		Katića kosa (revir)	210	1300			
	31	Megjegjak	400	87			
		Mulzi	367	-	977	1387	
	32	Petrova gora (revir)	1022	825	1022	825	
			UKUPNO	47275	369	47275	369

Izvor: ÖStA- KA- HKR B VII/371 – F-17.

Prilog 2.
Šume Druge banske pukovnije nakon izmjere provedene koncem 1852. godine

Satnija	Broj	Naziv revira	Površina	
			<i>jutara</i>	<i>čhv.</i>
Jasenovačka	1	Kerndia	4012	766
	2	Žabarski bok	1828	1448
	3	Wišnički bok	1469	875
Dubička	4	Dedunski bok	3483	761
	5	Čadjavski bok	883	898
	6		332	257
	7	Dvojani	2430	562
Hrastovačka	8	Riboštak	1060	681
	9	Čadjavski bok	5851	-
	10	Zellenik	1208	1064
	11		3200	241
	12	Evin Bugjak	962	1344
Drljačka	13	Petrinski lug	338	1276
Graduška	14	Simina Ograda	306	99
Petrijnska	15	Pišcornjača	812	-
	16	Stari gaj	857	1138
	17	Velika Lasinja	1153	-
	18	Wučinjak	1009	-

Jabukovačka	19	Šamarica	1628	-
	20		1332	161
	21		2055	-
	22	Pleševica	1600	-
Umetička	23	Marina kosa	2533	4
	24	Lipova Kosa	2536	-
	25	Wranova glava	2746	-
Kostajnička	26	Wranova glava	943	1260
	27	Nartak	561	-
Zrinska	28	Bobia	4200	5
	29	Cerlješnica	4025	-
Dvorska	30	Jamnica	3002	147
	31	Javornik	2784	1000
Rujevačka	32	Maidan	4206	-
	33	Hleb	4233	706
	34	Dikavac	3812	1576
	35	Čaviča Osoje	4175	-
		UKUPNO	77574	269

Izvor: ÖStA- KA- HKR B VII/371 – F-18.

Forestry relations in Banovina – an important segment of forester's development in the Military Border (1787-1871)

Ivica Golec

Croatian Institute of History

Opatička 10

Zagreb

Republic of Croatia

Between 1787 and 1871 Banovina included around 120000 acres of forests, which was about 34% of all the land in this part of the Military Border. Thorough exploitation of these wide woods started after the so called Forest regulation was brought in 1787. Henceforth, the regulations limited borderers' privileges to exploit and use these forests. Though the aforementioned regulation was well prescribed, aiming to record size and quality of the forests, and to educate borderers regarding the exploitation, the results were not satisfying. This could surprise specially since all the borderers were severely punished in case of disobedience of the regulation. The reasons of this failure were hidden within the administrative inefficiency regarding the conducting of the regulation, since the authorities often let tradesmen to uneconomically exploit forests. Therefore, during the first half of the nineteenth century this regulation was enhanced with additional orders until 1860, when the region of Military Border accepted Austrian forest law from 1852.

Keywords: Croato-Slavonian Military Border, Banovina, frontier's economy, forestry, borderers, foresters' administration, foresters' regulations, exploitation of forests